

Mreža Žena Kosova

Podržava, štiti i promovise prava i interese žena i devojaka na Kosovu

Strategija MŽK-a 2023-2026.

© Mreža žena Kosova, 2022.

Sva prava su rezervisana. Ova publikacija se može kopirati i deliti u celosti ili delimično, uz citiranje autora. Publikacija je realizovana uz podršku Fondacije Kvinna till Kvinna. Stavovi u publikaciji su stavovi Mreže žena Kosova i ni na koji način ne predstavljaju mišljenja Fondacije Kvinna till Kvinna.

www.womensnetwork.org

Na recikliranom papiru štampao Night Design iz Prištine, na Kosovu.

Štampano uz podršku:

Sadržaj

Uvod.....	Error! Bookmark not defined.
Poboljšanje rodne jednakost kroz vladavinu prava	Error!
Bookmark not defined.	
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi	10
Situacija.....	15
Glavna dostignuća.....	Error! Bookmark not defined.
Glavna izazovi	Error! Bookmark not defined.
Strategija MŽK-a.....	Error! Bookmark not defined.
Život bez nasilja po rodnom osnovu.....	Error! Bookmark not defined.
defined.	
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	36
Situacija.....	40
Glavna dostignuća.....	49
Glavni izazovi.....	51
.....51	
Strategija MŽK-a.....	53
Interesne grupe.....	56
Ekonomsko jačanje žena	59
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	59
Situacija.....	60
Glavni dostignuća.....	66
.....66	
Glavni izazovi	66
Strategija MŽK-a.....	67
Interesne grupe.....	70
Obrazovanje koje transformiše rodne norme	71
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	71

Situacija.....	75
Glavni izazovi	79
Strategija MŽK-a.....	81
Interesne grupe.....	82
Relacioni pristup: Feminizam.....	83
Situacija.....	83
Glavna dostignuća	86
Glavni izazovi	85
Strategija MŽK-a.....	Error! Bookmark not defined.
Interesne grupe.....	91
Relacioni pristup: Zaštita životne sredine.....	92
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	92
Analiza situacije.....	Error! Bookmark not defined.
Glavni izazovi	Error! Bookmark not defined.
Strategija MŽK-a.....	Error! Bookmark not defined.
Sveobuhvatnost	95
Praćenje i evaluacija	100
Bibliografija	98

Uvod

Prvobitno, 1996. godine, formirana je mreža ruralnih organizacija žena. Zatim su članice ove mreže, zajedno sa drugim ženskim organizacijama, osnovale Mrežu žena Kosova (MŽK) 2000. godine, kao neformalnu mrežu žena i organizacija koje deluju u različitim regionima Kosova. Od tada, MŽK se razvila u mrežu koja se zalaže u ime kosovskih žena i devojaka na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Od svoje registracije kao formalne organizacije 2003. godine, MŽK je uvećala svoje članstvo sa 42 na 192 organizacije članice, koje deluju u 23 opštine na Kosovu.¹ Predstavljajući interese organizacija članica, uključujući i ženske organizacije svih etničkih grupa širom Kosova, MŽK je prepoznata kao vodeća mreža na Kosovu i u regionu. MŽK redovno sarađuje sa drugim formalnim i neformalnim ženskim grupama u regionu i na međunarodnom nivou.

MŽK je artikulisala i zastupala interese žena i devojaka na nekoliko sastanaka na Kosovu i u inostranstvu. Ovo je uticalo na odluke na međunarodnom nivou, uključujući Rezoluciju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (RSBUN) 1325 o ženama, miru i bezbednosti. MŽK je podržala međunarodne inicijative vezane za mirovne procese, unapređenje feminističkog pokreta, povećanje učešća žena u politici, proces članstva u EU i poboljšanje pristupa finansiranju organizacija za prava žena. MŽK je dosledno udruživala snage sa drugim ženskim grupama kako bi se zalagala za pitanja od zajedničkog interesa.

MŽK je 2006. godine postala prva mreža neprofitnih, nevladinih organizacija (NVO) na Kosovu koja je usvojila Kodeks ponašanja, postavljajući primer transparentnosti i odgovornosti. Od tada su kapaciteti članica značajno poboljšani. Kodeks

---

¹ Broj članica MŽK-a je promenjiv pošto se mnoge organizacije pridružuju Mreži. MŽK redovno ažurira broj organizacija članica na svojoj internet stranici.

ponašanja zahtevao je od članica MŽK-a da imaju: jasno definisanu misiju; dobrovoljan i efikasan upravni odbor; ljudske resurse koji doprinose ostvarivanju misije; finansijsku odgovornost i transparentnost; odgovornosti i dužnosti u službi građana; i partnerstva i umrežavanje sa drugim organizacijama i nestranačkim državnim organima.²

Stalno individualno mentorstvo je u velikoj meri doprinelo izgradnji kapaciteta članica MŽK-a, uključujući bolje planiranje i pisanje predloga projekta, upravljanje projektnim ciklusom, sistemom praćenja i evaluacije i zagovaranja kroz pristup „učenja kroz rad“.

Misija MŽK-a je da podržava, štiti i promoviše prava i interese žena i devojaka širom Kosova, bez obzira na njihova politička uverenja, veru, starosnu dob, nivo obrazovanja, seksualnu orijentaciju i sposobnosti. MŽK ispunjava svoju misiju kroz razmenu iskustava i informacija, partnerstva i umrežavanje,

istraživanja, zastupanje i usluge. MŽK **ima viziju** Kosova u kojem su žene i muškarci jednaki i imaju jednake mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje, političko učešće, zdravstvenu zaštitu i život bez nasilja.

² MŽK, Kodeks ponašanja i odgovornosti MŽK-a, Priština, MŽK, 2007.

U cilju ostvarivanja svoje vizije i misije, MŽK je izradila nacrt strategije 2023. - 2026. godine kako bi usmerila rad MŽK-a tokom ovog perioda. Članice MŽK-a, Upravni odbor, drugi ključni partneri i druge zainteresovane strane doprineli su stvaranju Strategije kroz nekoliko konsultativnih sednica.

Strategija MŽK-a obuhvata četiri programske oblasti: 1. Poboljšanje rodne ravnopravnosti kroz vladavinu prava, 2. Život bez rodno zasnovanog nasilja, 3. Ekonomsko osnaživanje žena, 4. Obrazovanje koje transformiše rodne norme. Strategija takođe uključuje dve međusobno povezane teme, feminizam i zaštitu životne sredine.

Ovo su identifikovale članice MŽK-a kao glavne oblasti na koje MŽK treba da se fokusira u naredne četiri godine. Za svaki od ovih programa, ova Strategija daje kratak pregled trenutnog stanja; glavna dostignuća koja je MŽK ostvarila do danas; glavne izazove koje treba rešiti; MŽK-ov dugoročni cilj za program; ciljeve koje će MŽK pokušati da postigne tokom perioda 2023-2026. godine; i očekivane rezultate. MŽK je takođe identifikovala druge aktere koji rade u ovim oblastima, u smislu promovisanja koordinacije i saradnje u pravcu efikasnih i efektivnih akcija.

U okviru svoje strategije za period 2023-2026. godine, MŽK je uključila i Strategiju za integraciju rodne perspektive u proces članstva u Evropskoj uniji (EU) i za osnaživanje feminističkog pokreta. Ove strategije je takođe stvorila MŽK u bliskoj konsultaciji sa svojim članicama, organizacijama civilnog društva koje predvode žene (ŽOCD), partnerima i drugim zainteresovanim stranama. Ova strategija, koja je integrisana u opštu strategiju MŽK-a, ima za cilj da usmeri buduće zagovaranje MŽK-a i njenih partnera ka unapređenju rodne perspektive u procesu članstva u EU. Dok se Strategija fokusira na Kosovo, ona takođe uključuje regionalnu perspektivu, uzimajući u obzir potencijalne oblasti za saradnju i zajedničko zagovaranje sa partnerskim ŽOCD u drugim zemljama Zapadnog Balkana (ZB).

Ova Strategija je „živi dokument“, koji se redovno revidira na osnovu novih dešavanja i potreba.

Strategija se takođe zasniva na Kosovskom programu za rodnu ravnopravnost (KPRR). Kao strateški dokument Vlade Kosova, KPRR definiše ciljeve, mere i glavne aktere koji su odgovorni za postizanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog, ekonomskog, političkog, obrazovnog, zdravstvenog i kulturnog života žena i muškaraca na Kosovu. Strategija MŽK-a doprinosi svim stubovima Programa, uključujući Stub I: „Ekonomsko osnaživanje i socijalno blagostanje“, Stub II: Ljudski razvoj, uloge i rodni odnosi“, i Stub III: „Prava žena, pristup pravdi i bezbednost“. Strategija takođe doprinosi i Ciljevima održivog razvoja i Akcionom planu Evropske unije za rodnu ravnopravnost.

Poboljšanje rodne ravnopravnosti kroz vladavinu prava

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

Prvi program Strategije MŽK-a 2023-2026., prema potrebama identifikovanim tokom proteklih godina, fokusiraće se na vladavinu prava, podrazumevajući istovremeno da su, generalno, svi zakoni na Kosovu relevantni što se tiče sprovođenja ljudskih prava žena i devojaka kao prava zagarantovanih zakonom. MŽK je posvećena zaštiti i sprovođenja svih prava zaštićenih zakonom, međutim, ovaj program ističe neke od ključnih zakona i politika koje su posebno relevantne za prioritetne oblasti MŽK-a u okviru naše strategije. Neki od ovih zakona i politika su istaknuti u nastavku:

- Konvencija Ujedinjenih nacija (UN) o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (KEODŽ)³ potvrđuje da države preduzimaju sve odgovarajuće mere „kako bi eliminisale diskriminaciju žena u političkom i javnom životu i posebno obezbedile ženama da pod istim uslovima kao i muškarci, imaju pravo: (a) da glasaju na svim javnim izborima i referendumima, kao i da budu birane u sva javno izabrana tela; (b) da učestvuju u izradi državne politike i njenom sprovođenju; da obavljaju javne pozicije i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti; (c) da učestvuju u nevladinim organizacijama i udruženjima koja se bave javnim i političkim životom zemlje”. KEODŽ je direktno primenljiva na Kosovu na osnovu Ustava Republike Kosovo.

---

³ [KEODŽ](#).

- Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (RSBUN) 1325 o ženama, miru i bezbednosti poziva na učešće žena u donošenju odluka u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama u postkonfliktnim zemljama, uključujući rešavanje sukoba i mirovne procese.⁴
- Evropski savet je odobrio predlog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) za Kosovo, koji je stupio na snagu u aprilu 2016. godine. U početku je ovaj dokument imao vrlo minimalnu zastupljenost žena, bez poznate rodne analize koja bi pružila informacije za izradu SSP-a. Međutim, postignut je napredak u vezi sa akcionim planom ovog dokumenta koji je ažuriran tokom godina.
- Ustav Republike Kosovo, član 7.2: „Republika Kosovo obezbeđuje jednakost polova kao osnovnu vrednost za razvoj demokratskog društva, jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u politički, ekonomski, društveni i kulturni život i sve ostale oblasti društvenog života.“
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2015.) podržava politiku izraženu u Ustavu i zabranjuje sve direktne i indirektno oblike rodne diskriminacije.⁵ Poziva da žene i muškarci imaju jednaku zastupljenost (50/50) na pozicijama u svim političkim i javnim telima na lokalnom i centralnom nivou. Takođe, Zakon poziva na uključivanje rodnog budžetiranja u sve oblasti, kao neophodnog instrumenta da se garantuje poštovanje principa rodne ravnopravnosti u prikupljanju, raspodeli i određivanju sredstava.⁶

---

⁴ [Rezolucija](#) Saveta bezbednosti Organizacije Ujedinjenih nacija (RSBUN) 1325 o ženama, miru i bezbednosti.

⁵ Skupština Republike Kosovo, [Zakon o ravnopravnosti polova](#), Zakon br. 05-L-020, Priština: 2015

⁶ Isto tu.

- 2005. godine osnovana je Agencija za rodnu ravnopravnost kao posebna vladina institucija. U opštinama, ministarstvima i nekim agencijama imenovani su službenici za rodnu ravnopravnost.
- Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo⁷ i Zakon o lokalnim izborima na Kosovu⁸ uključuju kvotu od 30% za učešće žena i muškaraca u Skupštini Republike Kosovo i skupštinama opština. Ova dva zakona još uvek nisu u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti o 50% učešća žena i muškaraca na svim nivoima odlučivanja.
- Strategija za vladavinu prava 2021-2026., navodi da će doprineti angažovanju radi poštovanja ljudskih prava zagarantovanih Ustavom i međunarodnim konvencijama i postizanju rodne ravnopravnosti. Konkretnije, treća mera ovog cilja ima za cilj poboljšanje pristupa pravdi za ugrožena lica i grupe, u skladu sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koja je sada deo Ustava Republike Kosovo.
- Zakon o zaštiti od diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u mnogim oblicima, uključujući i na osnovu pola, roda, starosti, bračnog statusa ili seksualne orijentacije.⁹
- Na osnovu obaveza koje proizilaze iz SSP-a, Kancelarija premijera na Kosovu je izradila [Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju](#) (NPSSSP). NPSSSP zamenjuje sve postojeće dokumente i strategije u vezi sa integracijom u EU, informišući o procesu prijema Kosova do eventualnog članstva.¹⁰ U početku,

---

⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo, Zakon br. 2008/03-L-073

⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo, Zakon br. 2008/03-L072.

⁹ Skupština Republike Kosovo Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije.

¹⁰ Republika Kosovo, Vlada, [Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju](#) (NPSSSP), 2016

NPSSSP takođe nije imao rodnu perspektivu; međutim, u okviru saradnje MŽK-a sa Kancelarijom premijera, konkretno sa Kancelarijom za evropske integracije (bivše Ministarstvo za evropske integracije) u okviru sastanaka struktura SSP-a, rodna perspektiva u ovom dokumentu je bila značajno poboljšana.

- Kako bi se dao prioritet akcijama koje se preduzimaju na Kosovu u pravcu članstva, EU i MEI su 2016. godine predstavili Evropsku reformsku agendu.¹¹ Ovaj dokument definiše kratkoročne prioritete u oblastima (I) dobrog upravljanja i vladavine prava, (II) konkurentnosti i investicione klime, i (III) obrazovanja i zapošljavanja za Kosovo kako bi se fokusiralo na maksimiziranje ekonomskih i političkih koristi od SSP-a. Nakon konsultacija koje je EU organizovala sa civilnim društvom, rodna perspektiva je donekle poboljšana u ovom dokumentu, a ta poboljšanja najbolje se ogledaju u najnovijoj verziji ERA (II).¹²
- U okviru Strategije za bolju regulativu, kosovske institucije su se obavezale na sastavljanje procene rodnog uticaja na javne politike.¹³ Ovo opredeljenje je dodatno naglašeno i konkretizovano, uz priručnik koji je izradila Agencija za rodnu ravnopravnost, koji korak po korak usmerava relevantne institucije ka integraciji rodne perspektive u javne politike kroz primenu Procene rodnog uticaja.¹⁴

---

¹¹ Kosovo – Dijalog na visokom nivou EU o ključnim prioritetima – Evropska reformska agenda (ERA), Priština, 2016.

¹² Republika Kosovo, Evropske integracije, Akcioni plan sprovođenja druge faze prioriteta - ERA II.

¹³ Republika Kosovo, Vlada, Kancelarija premijera, Strategija za bolju regulativu 2.0 za Kosovo 2017-2021.

¹⁴ Republika Kosovo, Vlada, Kancelarija premijera Agencija za ravnopravnost poliva Priručnik za ocenu uticaja rodne jednakosti.

Konkretnije, u vezi sa pravom žena na zdravstvenu zaštitu, sledeći zakoni i politike su relevantni za ovaj Program:

- Zakon o zdravstvu¹⁵ među svojim principima uključuje jednakost, iluzivnost i nediskriminaciju. Predviđa jednake standarde zdravstvene zaštite za sve građane i stanovnike na svim nivoima, a i osigurava zdravstvenu zaštitu bez diskriminacije „na osnovu pola ili seksualne orijentacije“.
- Zakon o reproduktivnom zdravlju¹⁶ reguliše sve aktivnosti u oblasti reproduktivnog zdravlja i štiti reproduktivna prava pojedinaca koji pokrivaju širok spektar pitanja, uključujući seksualno prenosive infekcije, planiranje porodice, pristup informacijama, potpomognutu reprodukciju i sigurno majčinstvo.
- Zakon o zdravstvenom osiguranju¹⁷ predviđa da se zdravstvene usluge pružaju na ravnopravnoj osnovi za sve osiguranike. Bez obzira na status osiguranja, deca mogu imati pristup zdravstvenim uslugama sa liste osnovnih usluga, a trudnice ili majke uživaju pravo na osnovne zdravstvene usluge. Očekuje se da će zakon stupiti na snagu u budućnosti.
- Zakonom o zdravstvenom inspektoratu¹⁸ Inspektorat je ustanovljen kao „organ uprave Ministarstva zdravlja koji vrši spoljni stručni nadzor zdravstvenih ustanova“.

---

¹⁵ Republika Kosovo, Skupština, [Zakon br. 04/L-125 o zdravstvu](#), 2012., član 5.1.2.

¹⁶ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 02/L-76 o [reproduktivnom zdravlju](#), 2007.

¹⁷ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 04/L-249 o [zdravstvenom osiguranju](#), 2014.

¹⁸ Republika Kosovo, Skupština, Zakon o zdravstvenom inspektoratu br. 2006/02-L38, 2006

Situacija

Poštovanje i primena zakona znači ostvarivanje prava muškaraca i žena na Kosovu, u svim oblastima života, i doprinosi misiji MŽK-a, u isto vreme, unapređujući pristup pravdi i ravnopravnosti polova. Izveštaj Evropske komisije o Kosovu iz 2021. godine ističe da je pravda na Kosovu i dalje spora, neefikasna i veoma niska, između ostalog i kao rezultat političkog uticaja.¹⁹ Međutim, vladavina prava ne podrazumeva samo borbu protiv i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, već više od toga. Vladavina prava podrazumeva ostvarivanje prava svih žena i muškaraca, u njihovoj različitosti, u politici, obrazovanju, zdravlju, tržištu rada, privredi, socijalnim i porodičnim uslugama i pitanjima životne sredine. Ravnopravno uključivanje žena i muškaraca u sve ove sfere automatski podrazumeva vladavinu prava, odnosno Zakona o ravnopravnosti polova, koji garantuje jednake mogućnosti i tretman, u javnoj i privatnoj sferi društvenog života, uključujući politički i javni život, zapošljavanje, obrazovanje, zdravlje, privredu, socijalne pogodnosti, sport, kulturu i druge sfere.²⁰

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i donošenju odluka na lokalnom i centralnom nivou na Kosovu. Međutim, na vanrednim opštim izborima 2021. godine uočeno je poboljšanje situacije u pogledu izbora žena na pozicije odlučivanja.

U međuvremenu, na lokalnom nivou, žene i dalje ostaju nezastupljene. Na opštinskim izborima u oktobru 2021. godine, od 165 kandidata za predsednike/ce opština, samo 13 su bile žene. Kao rezultat ovih izbora, Kosovo ima 36 predsednika opština, a samo dve Srпкиnje su izabrane za predsednice opština. Predstavnici političkih partija su izjavili da je nedovoljna zastupljenost žena delimično i rezultat toga što žene nisu zainteresovane da se kandiduju za predsednika opštine.

---

¹⁹ Evropska komisija, [Izveštaj o Kosovu](#) Strazbur, 19.10.2021. godine

²⁰ [Zakon o ravnopravnosti polova](#), Član 2 –Delokrug, 2015. godina

Od 5.239 kandidata za skupštinu opštine, 1.943 su bile kandidatkinje (37%). Od toga, 364 žene su izabrane za opštinske odbornike, dok su dve žene iz zajednica Aškalija i Egipcana, kao i žena sa ograničenim sposobnostima izabrane za opštinske odbornike, označavajući napredak u njihovoj zastupljenosti u odnosu na prethodne godine.

Dok su prilikom imenovanja vladinog kabineta dve žene imenovane za zamenice premijera, a od 15 ministarstava, pet su na čelu sa ženama (povećanje sa 18,8% na prošlim izborima na 33,3% 2021. godine).

Poslanice su i dalje uključene u Grupu poslanica.²¹ Ova grupa ima strateški plan, kao i sedmočlani odbor sa po jednom predstavnicom iz svake političke partije. MŽK je podržala njihov rad i saradivala u pitanjima od zajedničkog interesa.²²

S obzirom da vođenje politike na Kosovu u velikoj meri kontrolišu političke partije, ove poslednje bi trebalo da više osnaže žene i poštuju Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Nedostatak demokratizacije u većini političkih partija i nedovoljno učešće žena u donošenju odluka unutar partija istorijski je značilo da žene imaju mali uticaj na odluke u lokalnim i centralnim skupštinama.

Nakon decentralizacije, potrebno je dalje raditi na izgradnji ljudskih kapaciteta na opštinskom nivou, kao i na edukaciji građana o novim opštinskim odgovornostima, kako bi mogli da zahtevaju odgovornost od institucija. S obzirom na to da su žene kroz istoriju imale malo odgovornosti u donošenju odluka na opštinskom nivou, njihovo osnaživanje je i dalje odlučujuće kako bi se osiguralo da žene imaju jednake mogućnosti i da ostvare svoja prava na javne usluge.

MŽK se, zajedno sa drugim akterima, uspešno zalagala za to da ARR bude postavljena na najviši nivo odlučivanja (u okviru

---

²¹ Parlamentarne grupe na Kosovu, *Grupe žena*.

²² Farnsveden, Ulf i Nikol Farnsvort, *Rodna studija na Kosovu*, Sida: decembar 2012., str. 9.

Kancelarije premijera), tako da je pozicionirana da utiče na rodna pitanja u celoj vladi i na sve zakone i politike. ARR, službenici za rodnu ravnopravnost u ministarstvima, kao i opštinski službenici za rodnu ravnopravnost, i dalje se suočavaju sa izazovima. Nedostaju im dovoljni finansijski i ljudski resursi da izvrše svoje obaveze. Štaviše, politička volja za njihovo učešće u procesima donošenja odluka je minimalna.

U cilju jačanja položaja žena u politici i odlučivanju i rešavanja gore navedenih pitanja, MŽK je preduzela nekoliko inicijativa kroz Lobi za rodnu ravnopravnost na Kosovu (Lobi) i preko FŽK-a, uključujući kampanje za izbor što većeg broja žena na pozicijama donošenja odluka; prikupljanje podataka o ženama u programima političkih partija; uključivanje birača u zagovaranje kod organa u cilju rešavanja njihovih prioriteta na lokalnom i centralnom nivou; zalaganje za promene politike; razmatranje zakona i politika iz rodne perspektive; i dr. Kao rezultat ovih aktivnosti, MŽK je doprinela dostignućima koja su pomenuta u o narednom odeljku

Počevši od godine 2000, MŽK je polako dobijala bolji pristup javnim institucijama. U saradnji sa drugim akterima, zastupanje MŽK je doprinela nekoliko zakona i politika na Kosovu, koji su važni iz rodne perspektive i za prava žena. Pored toga, za gore pomenute zakone, MŽK je takođe učestvovala u izradi i/ili izmenama i dopunama postojećih zakona i politika koje utiču na žene: Zakon o radu; Nacionalna strategija i akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici; Nacionalni akcioni plan i Strategija za zaštitu od nasilja u porodici; politike za zaštitu žena koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata; NPSSSP; Nacrt nacionalnog akcionog plana za prava osoba sa ograničenim sposobnostima 2017-2019.; Nacrt zakona o izmenama i dopunama zakona br. 02/L-249 o zdravstvenom osiguranju; Nacrt uredbe o kriterijumima, standardima i procedurama javnog finansiranja NVO-a; Nacrt zakona o porodičnim socijalnim uslugama, Program ekonomskih reformi,

Evropska agenda reformi, Nacrt građanskog zakonika Kosova, Krivični zakonik Kosova; i Kosovski program za rodnu ravnopravnost 2020-2024., između ostalih.

MŽK je uključila više žena u zagovaranje njihovih prioriteta, posebno na opštinskom nivou, kroz Fond žena Kosova (FŽK) i kontinuiranu podršku Lobiju. Ovo je rezultiralo sa nekoliko važnih promena politika na opštinskom nivou, uključujući: poboljšan javni prevoz za žene kako bi imale pristup školi i poslu; poboljšan pristup javnim zgradama za osobe sa ograničenim sposobnostima; radna mesta za žene u ruralnim područjima; javni prostori koje koriste ŽOCD; smanjenje njihovih organizacionih troškova; budžetske raspodele za rodnu ravnopravnost na opštinskom nivou; tumačenje za gluve osobe kako bi mogli da prate političke procese i pristup zdravstvenoj zaštiti, između ostalog. Takođe kroz Lobi, MŽK je poboljšala odnose između žena iz različitih političkih partija i osnažila ih je da se zalažu za pitanja od interesa za žene u svojim opštinama.

MŽK je okupila žene u politici na centralnom i lokalnom nivou, ŽOCD-ove i aktivistkinje i osnovala je Koaliciju za ravnopravnost, čija je misija i vizija jačanje i poboljšanje položaja žena u politici i odlučivanju i postizanje rodne ravnopravnosti na Kosovu, bez obzira na političke preferencije, pol, starosnu dob, etničku pripadnost, sposobnosti, religiju, geografsku lokaciju, nivo obrazovanja ili socijalno-ekonomski status.

Pored ovih napora, MŽK je blisko saradivala sa šest ministarstava i četiri opštine kako bi ih podržala u institucionalizaciji rodno odgovornog budžetiranja (ROB) u skladu sa zakonskim obavezama u Zakonu o ravnopravnosti polova. Međutim, uprkos angažovanju MŽK-a i uprkos poboljšanjima, ROB još uvek nije u potpunosti institucionalizovan. MŽK će nastaviti da prati institucije, s obzirom da je ROB važno ne samo za uvećano učešće i unapređenje učešća žena u donošenju odluka, već i za efikasnu i pravednu raspodelu javnih sredstava.

Do danas, uprkos određenim poboljšanjima na centralnom nivou, u procesu pristupanja EU i dalje nedostaje dovoljno učešća različitih žena.²³ Postoji volja Vlade Kosova, posebno Kancelarije premijera, ali i Kancelarije EU na Kosovu, u vezi sa značajem uključivanja rodne perspektive u ovaj proces, ali naponi za suštinsko uključivanje ženskih organizacija još uvek nedostaju, uprkos činjenici da je MŽK služila kao vezni most između Vlade i organizacija koje su do sada dale doprinos ovoj oblasti. Diskusije sa raznim ženama širom zemlje sugerišu da malo ljudi tačno razume šta članstvo u EU podrazumeva i kako to može da utiče na njihove živote, uključujući i *pravne tekovine* EU o rodnoj ravnopravnosti. Iako su važni akteri u njihovim zajednicama i imaju iskustvo u dopiranju do različitih žena, malo ŽOCD ima informacije o procesu pridruživanja EU.²⁴ Uprkos naporima MŽK-a da poveća znanje žena i ŽOCD-ova u vezi sa procesom članstva u EU, samo nekoliko ŽOCD-ova je bilo uključeno u komentarisanje nacрта zakona i politika izrađenih u vezi sa procesom članstva Kosova u EU, tokom proteklih godina. Nekoliko ŽOCD-ova se konsultovalo u planiranju IPA programa za različite sektore (npr. poljoprivreda, energetika, životna sredina, ljudska prava). Čini se da glavni uzroci uključuju nedovoljno razumevanje uloge institucija u odnosu na ono što ŽOCD mogu dodati procesu; i nedovoljno vremena u okviru ovih procesa za adekvatne i participativne konsultacije. Činjenica da ŽOCD imaju minimalne informacije o ovim procesima doprinosi njihovoj minimalnoj zastupljenosti u sastavljanju, sprovođenju i praćenju IPA programa.²⁵ Čini se da izvođači retko uviđaju važnost učešća žena. Ograničeni ljudski resursi, odnosno

---

²³ Međutim, čak ni muškarci nisu bili dovoljno uključeni. Ali podaci o učešću i iskustvo MŽK-a sugerišu da su žene posebno nedovoljno zastupljene. Ova strategija se fokusira na žene, imajući na umu viziju i misiju MŽK-a.

²⁴ Diskusija sa organizacijama članicama MŽK-a tokom dvomesečnog sastanka članica, novembar 2017. godine

²⁵ Diskusija MŽK-a sa ŽOCD-ovima, novembar 2017. godine.

vreme za angažovanje u ovim procesima takođe ometa uključivanje ŽOCD-ova.

Nedovoljna zastupljenost žena (i muškaraca) u proces pristupanja EU može kasnije da ometa napore za sprovođenje reformi, jer ljudi nisu svesni ovih reformi ili ne razumeju koliko su takve reforme bitne za njihove živote. Štaviše, nedovoljno razmatranje posebnih interesa i potreba žena može doprineti riziku promena u vezi sa procesom članstva ukoliko ne dođu do žena ili čak nanesu štetu.²⁶ Ako ove politike ignorišu potrebe i interese različitih žena, njihova prava su u opasnosti od kršenja i mogu se suočiti sa diskriminacijom, čak i ako je nenamerna. S druge strane, uključivanje ŽOCD-ova i žena u ove procese može bolje zadovoljiti njihove potrebe i potencijalno doprineti sprovođenju reformi, jer različite žene i muškarci postaju sve informisaniji i uključeni u podršku njihovom sprovođenju.

U skladu sa RSBUNI 1325 i Rodnim akcionim planom III, zvaničnici KEU i EU koji posećuju Kosovo moraju redovno da se konsultuju sa ŽOCD-ima. Međutim, zvanične političke delegacije EU i dalje se retko sastaju sa aktivistima za prava žena tokom svojih poseta Kosovu. Pored toga, službenici u poseti često se sastaju sa aktivistima za prava žena na neformalnim sastancima nakon redovnog radnog vremena. Ovo može podržati mišljenja da su žene i njihove potrebe nevažne, dajući loš primer za vladine službenike u pogledu važnosti konsultacija sa ženama kako bi čuli njihove perspektive. Neke velike ŽOCD, uglavnom sa sedištem u Prištini, su uključene, ali mnoge male i lokalne ŽOCD nisu konsultovane.

---

²⁶ Na primer, reforme koje tretiraju neformalnu ekonomu bez rodne analize mogu rizikovati da negativno utiču na žene ako su prezastupljene u ovom sektoru. Promene u zakonima o radu bez obzira na tradicionalnu rodnu ulogu žena i povezane kulturne izazove na Kosovu rizikuju da utiču na učešće žena u radnoj snazi.

Što se tiče zdravstvenog sektora, zakonskih prava jednakog pristupa kvalitativnoj osnovnoj²⁷, reproduktivnoj i ginekološkoj zdravstvenoj zaštiti ostaju ograničena na Kosovu. Nizak budžet koji se izdvaja za zdravstvo rezultirao je nedostatkom medicinske opreme, nedostatkom medicinskih specijalista, niskim kvalitetom pružalaca zdravstvenih usluga i lošom infrastrukturom zdravstvenih ustanova (kao što je nedostatak liftova ili grejanja) . Takođe ne postoji budžet za istraživanje i razvoj usluga.

Generalno, 81% Kosovara smatra da je njihovo zdravlje u dobrom ili veoma dobrom stanju, iako žene u proseku procenjuju svoje zdravlje malo lošije od muškaraca²⁸; dok 23% prijavljuje očigledna ograničenja tokom svakodnevnog života zbog zdravstvenih razloga.

Ograničen pristup planiranju porodice i besplatnim ili jeftinim kontraceptivima ometa pravo žena da donose dobre odluke o svom zdravlju.²⁹ Iako se abortus (a ponekad i selektivni pobačaj na osnovu pola deteta)³⁰ smatra prihvatljivim među mnogim udatim ženama, predbračni seks i abortus među neudatim ženama su tabu teme u mnogim delovima Kosova. To je dovelo do nebezbednih abortusa i napuštanja dece od strane mladih majki. Kako se vrednosti i stavovi u vezi sa predbračnim seksom polako menjaju, posebno u gradovima, potrebno je posvetiti više pažnje seksualnom obrazovanju i planiranju porodice.

MŽK, kroz ciljeve postavljene u oblasti sprovođenja zakona, ima za cilj da utiče na:

---

²⁷ Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 04/L-125 o zdravstvu.

²⁸ MŽK, pristup zdravstvenoj nezi na Kosovu, Priština, 2016. godine na: <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/qasja.pdf>; više od 1.300 ljudi je anketirano kao deo ankete koja je realizovana na leto 2016. godine i intervjuisano je 109 zdravstvenih radnika i bitnih stručnjaka.

²⁹ Isto tu.

³⁰ Diskusije među članicama MŽK-a tokom sastanka radi sastavljanja Strategije, Drač 2018. godine.

- Povećanje broja žena u politici, u pravcu implementacije ZRR-a;
- Podizanje rodne perspektive u procesu pre-članstva u EU, ka sprovođenju APRR-a III i RSBUN 1325;
- Institucionalizaciju ROB-a, u pravcu implementacije ZRP-a; i
- Pобољшanje pristupa žena i muškaraca zdravstvenom sistemu, u pravcu sprovođenja postojećeg zakonskog okvira.

Glavna dostignuća

- MŽK je osnažila više žena da se kandiduju za zvanične pozicije i doprinela je izboru i imenovanju više žena na pozicije odlučivanja u 2021. godini nego ikada ranije. Na parlamentarnim izborima 2021. godine žena kandidat dobila je najviše glasova od bilo kog kandidata u istoriji Kosova, a na izborima je učestvovalo preko 60% žena. Takođe, 43 žene su izabrane za poslanice, četiri više nego 2019. godine, što je povećanje sa 32,5% na 35,8% na prošlim izborima. Samo devet žena je izabrano po rodnoj kvoti, dok su 34 žene dobile mandat narodnim glasanjem.
- MŽK je uključila preko 2.058 različitih žena u procese donošenja odluka tokom 2019-2022. godine.
- Od 2018. godine, kroz inicijative zastupanja, više od 30 javnih politika je promenjeno kako bi bolje odražavale prioritete žena, kao direktan rezultat podrške MŽK-a.
- Aktivan u 27 opština, Lobi za rodnu ravnopravnost na Kosovu, ujedinjuje različite žene iz civilnog društva i

politike. One su sarađivale kako bi se donele važne izmene politika na opštinskom nivou.

- MŽK je održala više od 4.652 mentorske sesije sa grupama Lobija širom Kosova. Ove sesije služe za osnaživanje članova Lobija u njihovom zalaganju za prava žena i rodnu ravnopravnost.
- Kroz ove i druge grupe, žene u politici, ŽOCD i žene glasači više komuniciraju i sarađuju o pitanjima koja žene smatraju prioritetima.
- Osnovana je Koalicija za ravnopravnost koja ujedinjuje žene u politici na centralnom i lokalnom nivou, ŽOCD-ove i aktivistkinje, radi osnaživanja i poboljšanja položaja žena u politici i odlučivanju i postizanja rodne ravnopravnosti na Kosovu.
- Tokom protekle četiri godine, MŽK je iz rodne perspektive razmatrala i/ili pružala informacije o preko 60 zakona i drugih dokumenata politika. U glavnim dokumentima koji se odnose na proces članstva Kosova u EU, procenat integriranih preporuka je već je dostigao 75% (Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju – NPSSSP, Evropska reformska agenda II – ERA II, Izveštaj Evropske komisije o Kosovu, Program ekonomskih reformi – ERP).
- Oko 40 ženskih organizacija je kontinuirano bilo uključeno u konsultacije Vlade i Kancelarije EU na Kosovu, u vezi sa izradom dokumenata o članstvu u EU, au okviru pododbora, struktura SSP-a.
- Do danas, MŽK je izgradila kapacitete za više od 286 vladinih zvaničnika i 12 ŽOCD-a radi sprovođenja ROB-a.
- Uz podršku MŽK-a, oko 1.999 žena je bilo uključeno u zagovaranje njihovog prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, zvaničnici su preuzeli najmanje 26 radnji za

tretiranje pitanja koja ometaju pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj nezi, a 4.368 žena je imalo pristup zdravstvenoj zaštiti od 2012. godine.

Glavni izazovi

- Žene su i dalje nedovoljno zastupljene na centralnom, opštinskom i partijskom nivou. Žene ne čine 50% pozicija na kojima se donose odluke u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti. Dalje, Nadalje, žene još uvek u velikoj meri zavise od kvote za obezbeđivanje 30% mesta u centralnoj i opštinskoj skupštini. Žene iz etničkih manjinskih grupa i žene sa ograničenim sposobnostima su nešto bolje uključene nego u prošlosti, ali su uopšteno i dalje veoma nedovoljno zastupljene.
- Izborni zakoni nisu usklađeni sa novim Zakonom o rodnoj ravnopravnosti.
- Unapređenje rodne ravnopravnosti nije politički prioritet.
- Koreni ovog problema su društvene norme, prema kojima se žene često doživljavaju kao domaćice i majke, ali ne i kao političke liderke. Društvene i kulturne norme podstiču žene da ostanu kod kuće dok muškarci rade u javnoj sferi. Takvi standardi obeshrabruju žene da uđu u politiku.³¹
- Čini se da „Soba za muška sijela“ (*alb: Oda e burrave*) unutar i između političkih partija utiče na najvažnije odluke na Kosovu, ostavljajući malo prostora za žene. Nedostatak demokratizacije unutar političkih partija otežava ženama da se zalažu za pitanja koja smatraju prioritetima.³² Ženama

---

³¹ Kosovski centar za rodne studije (KCRS), *Kako glasaju žene II*, Priština: KCRS, 2013. godine

³² Intervjui sa ženama i muškarcima u političkim partijama, februar 2014. godine. Pogledaj takođe IKS, *A Power Primer*, Priština: IKS, 2011. godine.

nedostaju pozicije odlučivanja u političkim partijama, a političke partije i dalje imaju veliku kontrolu nad svim odlukama koje se donose na lokalnom i centralnom nivou.³³ Istovremeno, među uspostavljenim međustranačkim savezima, žene se ponekad suočavaju sa poteškoćama u zalaganju za pitanja koja se tiču žena, iako se međustranačko zastupanje poboljšalo poslednjih godina.

- Ženama nedostaje zakonodavstvo za njihove političke kampanje.³⁴
- Iako se situacija popravila, žene, uključujući one koje se kandiduju za političke funkcije, i dalje imaju ograničenu i/ili slabu medijsku pokrivenost.
- Posebne posleratne potrebe žena su u velikoj meri ignorisane tokom pregovora i Dijaloga sa Srbijom, posebno žena koje su doživele seksualno nasilje, gubitak voljenih i značajne finansijske gubitke. Pitanje nestalih lica takođe nije adekvatno tretirano.
- Iako su održane obuke o ROB-u sa javnim zvaničnicima i aktivistkinjama za ženska prava, institucionalizacija ROB-a i dalje predstavlja izazov. ROB još uvek nije institucionalizovan niti integrisan u pravni okvir Kosova, stoga ga ne primenjuju kosovske institucije. Još uvek nedostaje rodna analiza, koja bi bolje informisala o primeni ROB-a u različitim oblastima, uključujući i rashode prihoda. Mnoge žene i muškarci nemaju saznanja o tome kako se troše njihovi porezi i da li se troše na pitanja koja pozitivno utiču na njihove živote.
- Iako se poboljšala, ŽOCD još uvek ne učestvuju u dovoljnoj meri u procesu pridruživanja EU, a ovaj proces nije uvek

---

³³ Pogledaj IKS, *A Power Primer*.

³⁴ Demokratska za razvoj, *Cena nejednakosti: Finansiranje izborne kampanje žena kandidata*, 2021. godine

zasnovan na rodnim analizama i povezanoj rodnoj perspektivi.

- ŽOCD-ima nije jasno kako mogu da doprinesu procesu članstva u EU i kakvu ulogu imaju u strukturama SSP-a.
- APRR III³⁵ može poslužiti kao važan dokument za dalje rodno uključivanje u procese pristupanja EU, tim pre sada kada su EU i relevantne delegacije izradile i objavile Akcione planove Rodnog akcionog plana na nivou zemlje 2021 – 2025 (CLIP).³⁶ Međutim, izazovi koje je MŽK identifikovala u vezi sa sprovođenjem ovog dokumenta i dalje su aktuelni. Sprovođenje ERA III nije uvek prioritet za EU. EU može redovno pokretati pitanja vezana za rodnu ravnopravnost tokom političkih³⁷ dijaloga, ali to ne čini uvek.
- U najvećem delu, akcioni dokumenti IPA III uključili su pažnju na rodnu ravnopravnost u svoje situacione analize i imaju ciljeve i indikatore u pravcu rodne ravnopravnosti. Neki sadrže rodno raščlanjene indikatore gde je relevantno, iako bi se to moglo poboljšati. Uprkos zahtevu APRR III, ključne rodne tačke, uključujući ARR i službenike za rodnu ravnopravnost u ministarstvima, drugim institucijama na centralnom nivou i opštinama sugerišu da su minimalno konsultovani tokom procesa IPA programiranja, čak i uopšte.
- Vlade nisu zakonski obavezne da sprovedu APRR III. Stoga, osim ako njihovo nacionalno zakonodavstvo ne diktira rodnu integraciju, postoji malo pravnih inicijativa od strane

---

³⁵ EU Gender Action Plan III ([PVGJ III](#)), “An ambitious agenda for gender equality and women’s empowerment in EU external”.

³⁶ European External Action Service (EEAS), [Country Level Implementation Plan, GAP III](#), Kosovo.

³⁷ Cilj APRR III, 7.1. Angažovanje u dijalogu u vezi sa pitanjima rodne ravnopravnosti sa vladama, nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost, parlamentom i drugim ključnim institucionalnim akterima.

države za implementaciju APRR III. EU može snažno podsticati rodnu analizu i rodnu integraciju kao deo njihovih zahteva za finansiranje, ali ne može nužno zahtevati od vlada da sprovedu APRR u vezi sa IPA programiranjem. S druge strane, Vlada Kosova još uvek nije objavila IPA III strateški odgovor i još uvek nije jasno koji će biti prioriteta za tematske prozore koji će biti deo Strateškog odgovora, koji je pripremila Vlada Kosova.

- Možda je najveći izazov za pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti slabo finansiran zdravstveni sektor na Kosovu. Ovo je zbog činjenice da se zdravstvena zaštita ne smatra prioritetom u budžetu Kosova. Nedovoljno finansiranje dovodi do loših resursa i usluga.
- Ni 2022. godine javno zdravstveno osiguranje još nije postojalo. Ovo sprečava neke Kosovare da sebi priušte kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Korupcija i kontrola službi se takođe i dalje dešavaju unutar zdravstvenog sistema.³⁸ S obzirom na relativno ograničen pristup žena poslu i porodičnim resursima, one su više pogođene ovim (iako su potrebna dalja istraživanja).
- Žene sa ograničenim sposobnostima se često suočavaju sa dodatnim izazovima u pristupu zdravstvenoj zaštiti zbog ograničene mobilnosti, ograničenog pristupa javnim prostorima, nedovoljnih finansijskih sredstava i neadekvatnog razumevanja njihovih specifičnih potreba.
- Žene na selu i žene iz manjina često imaju posebno ograničen pristup ostvarivanju njihovih prava na pristup zdravstvenoj zaštiti. Naročito žene iz manjinskih zajednica i

---

³⁸ UNDP, *Puls javnosti Akcioni dokument o zdravstvu na Kosovu: zadovoljstvo uslugama zdravstvene zaštite i percepcija prisustva korupcije*, Priština: UNDP, 2013. godine

žene iz ruralnih područja imaju ograničen pristup zdravstvenoj zaštiti.³⁹

Strategija MŽK-a

U cilju rešavanja gore navedenih izazova i doprinosa opštem cilju poboljšanja rodne ravnopravnosti kroz vladavinu zakona, MŽK je identifikovala sledeće ciljeve:

Cilj 1.1. Učešće žena u politici i odlučivanju na lokalnom i centralnom nivou povećava se i poboljšava u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (50%) i Rezolucijom 1325.⁴⁰

Podizanje nivoa učešća žena u politici i donošenju odluka direktno doprinosi vladavini prava, uključujući sprovođenje Ustava Kosova i Zakona o ravnopravnosti polova, koji predviđaju ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima društva, uključujući i u donošenje odluka. Štaviše, povećanje učešća žena u politici može uticati na potencijalno određivanje prioriteta i rešavanje potreba ili pitanja koja žene smatraju prioritetima, odražavajući na taj način rodnu

---

³⁹ MŽK, *Pristup zdravstvenoj nezi na Kosovu*, 2016. godine

⁴⁰ Ovaj cilj doprinosi sprovođenju cilja 3.2 Kosovskog programa za rodnu ravnopravnost, koji kaže: „Specifičan cilj 3.2 Povećanje učešća i jednake zastupljenosti u procesu donošenja odluka u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti“. Cilj je takođe u skladu sa Specifičnim ciljem APRR III EU, „Muškarci i žene ravnopravno učestvuju u procesima donošenja odluka, u svim sferama i na svim nivoima političkog i javnog života, uključujući onlajn“. Cilj se takođe poklapa sa COR 5, posebno sa ciljem 5.5: žene su u potpunosti i efektivno uključene i na svim nivoima odlučivanja u političkom, ekonomskom i javnom životu.

ravnopravnost i balansiranje rodne osetljivosti u procesima donošenja odluka.

MŽK će raditi na ovom cilju postizući sledeće rezultate.

Očekivani rezultat 1.1.1. Razvijanje kapaciteta žena u politici da se zalažu za prioritete žena. MŽK će nastaviti da osnažuje žene u politici na lokalnom i centralnom nivou kroz Lobi i Koaliciju za rodnu ravnopravnost uz obuku, mentorske sesije, umrežavanje i podršku zagovaranja.

Očekivani rezultat 1.1.2. Povećana svest javnih funkcionera o značaju usaglašavanja Zakona o ravnopravnosti polova sa izbornim zakonima. Izborne zakone treba uskladiti sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, koji smatra da je jednaka zastupljenost polova kao 50% uključenosti svakog pola. MŽK će nastaviti da se zalaže za usklađivanje ovih zakona kroz sastanke sa zvaničnicima i kampanje podizanja svesti o značaju jednake zastupljenosti za uravnoteženo i demokratsko upravljanje.

Očekivani rezultat 1.1.3 Povećanje svesti zvaničnika o potrebi da se poboljša integracija rodnih pitanja u zakone, politike i programe. MŽK će nastaviti da priprema komentare i preporuke na zakone, politike i programe rodne perspektive i slaćemo ih zvaničnicima sa relevantnim odgovornostima. Poboľšanje znanja javnih službenika o potrebi integrisanja rodne perspektive u javne politike uticaće na povećanje učešća žena uključenih u procese koji imaju za cilj unapređenje pravnog okvira i javnih politika, ka vladavini prava, ali dajući prioritet potrebama žena. Konkretno oblasti u kojima je suštinski neophodna integracija perspektive su brojne, a takođe su naglašene u ovoj strategiji, uključujući, između ostalog, pitanja pristupačnog transporta, Zelene agende, energetike i digitalizacije.

Očekivani rezultat 1.1.4. Podizanje svesti vladinih zvaničnika, zvaničnika EU, OUN-a i drugih aktera o značaju angažovanja različitih žena u mirovnim procesima sa Srbijom i tretiranju prioriteta žena u ovim procesima, prema rezoluciji 1325. MŽK

će nastaviti da se zalaže za angažovanje žena u procesima mira i dijaloga kroz zagovaranje, sastanke sa javnim zvaničnicima, zvaničnicima EU i OUN-a i kampanja podizanja svesti.

Očekivani rezultat 1.1.5. Poboljšanje učešća različitih žena i devojaka u procesima donošenja odluka o pitanjima životne sredine i klimatskim promenama.⁴¹ Konkretno, MŽK će izraditi rodnu analizu u ovoj oblasti, organizovati sastanke i radne grupe sa različitim aktivnim ženama u ovoj oblasti, i zalagati se kod relevantnih institucija za rodnu integraciju u pitanjima životne sredine i klimatskim promenama.

Cilj 1.2. Unapređenje sprovođenja Akcionog plana za rodnu ravnopravnost (APRR) III EU i rodna perspektiva u procesu članstva u EU.

APRR III je javna politika koja, između ostalog, sadrži ciljeve ka unapređenju pravde i pravne države. Stoga, poboljšanje njegovog sprovođenja može doprineti unapređenju vladavine prava na Kosovu. U međuvremenu, MŽK će iskoristiti proces članstva u EU kroz koji se usvajaju novi zakoni i politike i moraju se sprovoditi da bi se pridružili EU. U ovom procesu, MŽK će zahtevati da uključi rodnu perspektivu u nove zakone i da prati sprovođenje zakona koji se odnose na proces članstva u EU, u pravcu povećanja rodne ravnopravnosti kroz vladavinu prava. MŽK će raditi na ovom cilju postizući sledeće rezultate.

Očekivani rezultat 1.2.1. Dalje povećanje svesti i kapaciteta zvaničnika EU o tome kako da sprovedu RAP III, posebno uključivanjem i finansijskom i političkom podrškom različitih ženskih organizacija civilnog društva (ŽOCD). MŽK će nastaviti da pruža obuku, mentorstvo i izvore informacija EU i zemljama članicama, u pravcu sprovođenja APRR III. To uključuje redovno praćenje sprovođenja APRR-a i zalaganje da se preporuke koje proizilaze iz praćenja sprovede. Tamo gde je relevantno, MŽK

---

⁴¹ Pozajmljeno iz Specifičnog cilja APRR III EU u okviru tematske oblasti: Zelena tranzicija.

takođe može da preduzme zastupanje putem sastanaka, pisama i izjava.

Očekivani rezultat 1.2.2. Poboljšanje integracije rodni pitanja u dokumente koji se odnose na članstvo Kosova u EU i njihovo sprovođenje. MŽK će kontinuirano razmatrati relevantne dokumente u vezi sa članstvom u EU iz rodne perspektive i slati preporuke relevantnim zvaničnicima. MŽK će se zalagati za sprovođenje svojih preporuka.

Očekivani rezultat 1.2.3. Poboljšanje znanja i kapaciteta zvaničnika EU, Nacionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost (NMRR) i resornih ministarstava u vezi sa integracijom rodni pitanja u dokumente koji se odnose na članstvo u EU i u vezi sa značajem uključivanja ŽOCD-ova u procese pristupanja EU. Na osnovu zahteva, MŽK će nastaviti da pruža obuku i mentorstvo ovim ključnim akterima u pitanjima rodnog obuhvatanja u dokumente koji se odnose na članstvo u EU. Tamo gde je relevantno, MŽK će preuzeti zastupanje ka boljem odrazu rodne perspektive u procesu članstva u EU.

Očekivani rezultat 1.2.4. Poboljšanje i povećanje učešća ŽOCD-ova u procesu pridruživanja EU, uključujući praćenje procesa iz rodne perspektive. Kroz redovne sastanke MŽK-a, kao i kroz gore pomenute sastanke sa Lobijem i biračima, MŽK će informisati žene o procesu članstva u EU i kako one mogu biti uključene. Članci na društvenim mrežama MŽK-a i elektronskom biltenu takođe će nastojati da podignu svest. Kada je relevantno za njihov rad, MŽK će pozvati ŽOCD-ove da se uključe u specifične procese i mentorisati ih po potrebi. Takođe, kroz sastanke i zagovaranje, strukturama SSP-a i sličnim konsultativnim strukturama, MŽK će tražiti da bolje informišu ministarstva, izvođače i zvaničnike EU o važnoj ulozi ŽOCD-ova u procesu članstva u EU, ohrabrujući ih da bolje uključe ŽOCD-ove.

Cilj 1.3. Unapređenje institucionalizacije rodno odgovornog budžetiranja na Kosovu, u pravcu poboljšanja sprovođenja Zakona o ravnopravnosti polova.⁴²

Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) je važno, ne samo za povećanje i unapređenje učešća žena u donošenju odluka, već i za efikasnu, transparentnu i pravednu raspodelu javnih sredstava. Stoga će MŽK nastaviti da prati napore institucija da institucionalizuju ROB. To će doprineti unapređenju sprovođenja vladavine prava jer je primena ROB-a zakonska obaveza koja proizilazi iz Zakona o ravnopravnosti polova; treba da postane deo upravljanja javnim finansijama kako bi se ovaj zakon mogao pravilno sprovoditi. Ovaj cilj će doprineti Rodnom okviru Okvira za merenje učinka UJF-a o javnim troškovima i finansijskoj odgovornosti (PEFA) kao međunarodnu dobru praksu.

Očekivani rezultat 1.3.1. Fiskalne politike su informisane iz rodne analize. Uz internu ekspertizu o ROB-u, MŽK će sprovesti rodnu analizu fiskalnih politika, uključujući, između ostalog, srednjoročni okvir troškova, srednjoročne budžetski okvire, godišnje budžete, budžetske cirkulare.

Očekivani rezultat 1.3.2. ŽOCD imaju više kapaciteta da se zalažu za primenu ROB-a. MŽK će nastaviti da pruža obuku, mentorstvo, grantove i druge oblike podizanja kapaciteta svim zainteresovanim ŽOCD-ovima.

Očekivani rezultat 1.3.3. Zvaničnici imaju više znanja o ROB-u. MŽK će nastaviti da pruža obuke, mentorstvo i druge oblike podizanja kapaciteta svim relevantnim službenicima, uključujući

---

⁴² Cilj se takođe poklapa sa SDG 5, posebno sa Ciljem 5.c.1 Procenat zemalja koje imaju sisteme za identifikaciju i objavljivanje budžetskih raspodela za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena.

službenike za budžet i finansije, službenike za rodnu ravnopravnost i druge službenike.

Očekivani rezultat 1.3.4. Povećanje učešća žena u javnim konsultacijama o budžetu. Kroz kampanje podizanja svesti, grantove i informativne aktivnosti, MŽK će raditi na povećanju učešća žena na konsultacijama o javnom budžetu na lokalnom, opštinskom i nacionalnom nivou.

Očekivani rezultat 1.3.5. ŽOCD-ovi aktivno učestvuju u poboljšanju rodne ravnopravnosti u finansiranju klimatskih promena. Na osnovu rodne analize, MŽK će saradivati sa svojim članicama i partnerima, uključujući Mrežu za praćenje rodnog budžeta, kako bi se zalagala za poboljšanja zasnovana na dokazima radi integrisanja rodne perspektive u finansiranje klimatskih promena.

Specifični cilj 1.4. Poboljšanje pristupa žena i muškaraca ostvarivanju prava na zdravstvene usluge, na osnovu zakonskog okvira.

Ovaj cilj ima teži tome da doprinese poboljšanju pristupa kvalitetnim zdravstvenim uslugama, bez diskriminacije, kao zakonskom pravu, čime se doprinosi vladavini prava.

Očekivani rezultat 1.4.1. Žene i devojke su svesnije svog prava na zdravstvenu zaštitu i važnosti pristupa zdravstvenoj zaštiti. Svest o pravima i značaju preventivne zaštite je preduslov da žene imaju pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Stoga će, kroz FŽK, MŽK podržati ŽOCD-ove u podizanju svesti i zalaganju da više žena ima pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, na osnovu njihovog prava na zdravstvenu zaštitu. Podizanje svesti može se fokusirati na prava i zakonsku zaštitu žena da da imaju pristup zdravstvenoj nezi i način na koji mogu prijaviti kršenje prava, uključujući svaku diskriminaciju u pristupu zdravstvenoj zaštiti na osnovu pola, etničke pripadnosti, sposobnosti ili drugog društvenog ili ekonomskog statusa. Članice MŽK-a će ciljati ljude

koji nemaju pristup takvim informacijama, uključujući posebno žene u ruralnim područjima, osobe sa ograničenim sposobnostima i neke etničke manjinske grupe.

Očekivani rezultat 1.4.2. Sve više žena se zalaže za svoja prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu. Kroz FŽK, MŽK će podržati napore članica da se što više žena uključi u zagovaranje njihovog prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, posebno kada su takva prava povređena i/ili da se obrate institucijama u vezi sa pitanjima koja podrivaju pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Inicijative zalaganja mogu uključivati, na primer, zalaganje institucija da bolje prikupljaju i čuvaju podatke; za zdravstveno osiguranje koje će se sprovesti i omogućiti pristup svima, uključujući žene koje rade kod kuće; za poboljšanje kvaliteta zdravstvenih usluga koje se pružaju ženama i muškarcima; za bolje državno finansiranje zdravstvene zaštite; za bolje praćenje privatnih zdravstvenih ambulanti; protiv diskriminacije ako se javi ustanovama zdravstvene nege; da zdravstvene ustanove povećaju prioritet preventivnih usluga; poboljšati pristup i infrastrukturu za osobe sa ograničenim sposobnostima, posebno za žene; i protiv privatizacije javnog zdravstva.

Interesne grupe

Ciljna grupa i glavni korisnici biće političarke na lokalnom i centralnom nivou koje će više učestvovati u procesima politike i donošenja odluka, posebno kroz Lobi i Koaliciju za ravnopravnost. ŽOCD-ovi i žene glasači će takođe biti ključne ciljne grupe i korisnici. MŽK će ih osnažiti da se zalažu za svoje prioritete i igraju aktivniju ulogu u procesima donošenja odluka. Ostali korisnici će obuhvatati ljude u politici koji će naučiti više o prioritetima žena i kako oni utiču na društvo u celini; i muškarci i deca, koji mogu imati koristi od promena politika.

Organizacije članice MŽK-a će i dalje biti ključni partneri u realizaciji ovog dugoročnog cilja. Ovo će takođe pomoći da se smanji dupliranje aktivnosti i da se ojačaju naponi za zastupanje

žena. MŽK veruje da će njen glas i dalje biti jači kada se nekoliko organizacija bude zalagalo zajedno. U ovom pravcu, MŽK će nastojati da saraduje sa drugim ŽOCD-ovima sa sličnim interesima.

Što se tiče pristupa zdravstvenoj zaštiti, ciljna grupa i glavni korisnici će takođe biti žene sa Kosova, posebno one sa ograničenim pristupom kvalitetnim zdravstvenim uslugama. Druga ciljna grupa i primarni potencijalni korisnik biće službenici u zdravstvenim ustanovama, čiji se kapaciteti mogu poboljšati ulaganjem napora u podizanje svesti i zagovaranje. Sekundarni korisnici će uključivati sve Kosovare, koji će imati koristi od poboljšanja u sistemu zdravstvene zaštite.

MŽK će nastaviti da komunicira i koordinira svoj rad u ovom programu sa drugim akterima koji imaju slične ciljeve. Nastaviće da se koordinira sa EU, Kvinna till Kvinna fondacijom, Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Nacionalnim demokratskim institutom (NDI), UN Women, Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), UNFPA, USAID-om, Švajcarskom razvojnom saradnjom, Helvetas Sviss Inter-cooperation, UNICEF-om i drugim akterima koji bi mogli raditi u ovoj oblasti u budućnosti. Saradnja sa drugim akterima ubuduće će takođe biti od suštinskog značaja: EU, Sida, ARR, Institucija narodnog advokata, Kancelarija premijera, Ministarstvo zdravlja, Agencija za statistiku Kosova, Zdravstveni inspektorat, poslanici i Parlamentarne komisije. Što se tiče rodnog budžetiranja, MŽK će nastaviti saradnju sa Mrežom za praćenje rodnog budžeta, EU, ARR-om, Kosovskim institutom za javnu upravu, ministarstvom nadležnim za finansije i UN Women.

MŽK predviđa da će za ovaj program dobiti podršku ADA, Sida, EU i Kvinna till Kvinna fondacije.

Život bez rodno zasnovanog nasilja

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- KEODŽ je u Preporuci 19 o nasilju nad ženama uspostavila princip odgovornosti države da preduzme adekvatne mere za borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici, seksualno nasilje, psihičko zlostavljanje, eksploataciju žena (posebno trgovina), seksualno uznemiravanje i prisilnu sterilizaciju.
- Deklaracija OUN-a o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći postavila je osnovu za intervenciju i standarde za organe da reaguju na slučajeve nasilja u porodici.⁴³ Ove mere obezbeđuju žrtvama: sudsko zastupanje; informacije o sudskom procesu; sudska naknada za pretrpljeno nasilje; psihološku i medicinsku podršku; sklonište i pomoć.
- RSBUN 1325 o ženama, miru i bezbednosti poziva na zaštitu od seksualnog nasilja tokom ratova. Ona poziva na pravdu za zločine ove vrste.
- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama, poznata i kao „Istambulska konvencija“, ima široku definiciju rodno zasnovanog nasilja nad ženama.⁴⁴ Ona kriminalizuje psihičko zlostavljanje, iako

---

⁴³ Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Deklaracija UN o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći*, A / RES/40/34. 1985. godina.

⁴⁴ Savet Evrope, Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, CETS Br. 210, 2011. godine

to ne čine kosovski zakoni. Od 2020. godine Istambulska konvencija je deo Ustava Kosova.

- U COR-u 2015-2030. godine, peti cilj o rodnoj ravnopravnosti, tačka 5.2 poziva na eliminaciju svih oblika nasilja nad svim ženama i devojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i seksualnu eksploataciju i druge vrste, kao i tačka 5.3 o eliminaciji svih štetnih praksi, kao što su rani i prisilni brakovi dece i sakaćenje genitalija devojčica.
- APRR III EU naglašava sledeće: Rodna ravnopravnost je osnovna vrednost EU i univerzalno ljudsko pravo. To je takođe preduslov za blagostanje, ekonomski rast, prosperitet, dobro upravljanje, mir i bezbednost“. Jedna od tematskih oblasti APRR-a III je „Sloboda od svih oblika rodno zasnovanog nasilja.
- Krivični zakonik Kosova⁴⁵ i Zakonik o krivičnom postupku Kosova⁴⁶ obuhvataju jedan broj krivičnih dela počinjenih u unutrašnjim porodičnim odnosima koja se mogu smatrati nasiljem u porodici. Oni sadrže odredbe o drugim oblicima nasilja nad ženama, kao što su silovanje (uključujući i silovanje dece), seksualno nasilje, trgovina ljudima i drugi oblici seksualne eksploatacije.
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici teži sprečavanju nasilja, zaštiti žrtava, tretiranju počinitelaca i ublažavanju posledica nasilja u porodici.⁴⁷ Opisuje procedure i sadržaj naloga za zaštitu. 2022. godine bio je u procesu promene.

---

⁴⁵ Skupština Republike Kosovo, *Krivični zakonik Kosova*. 2019. godine br. 06/L-074.

⁴⁶ Skupština Republike Kosovo, *Zakonik o krivičnom postupku Kosova*. 2013. Br. 04/L-123.

⁴⁷ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Zakon br. 03 / L-182, 2010.

- Zakon o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima zahteva da tretira ovaj problem i njegove posledice.⁴⁸
- Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica izmenjen je 2014. godine kako bi žene žrtve seksualnog nasilja bile obuhvaćene kao civilne žrtve rata.⁴⁹
- Zakon protiv diskriminacije zabranjuje diskriminaciju i uznemiravanja, uključujući neželjeno seksualno i psihičko ponašanje koje narušava dostojanstvo osobe.⁵⁰
- Zakon o ravnopravnosti polova navodi da seksualno uznemiravanje predstavlja rodnu diskriminaciju; i zabranjuje seksualno uznemiravanje na radnom mestu.⁵¹
- Zakon protiv diskriminacije zabranjuje diskriminaciju i uznemiravanja, obuhvatajući i neželjeno seksualno ili psihološko ponašanje koje povređuje dostojanstvo jedne osobe.
- Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama sadrži odredbe za pomoć ljudima u nevolji, kao što su na primer osobe koje su pretrpele nasilje u porodici ili trgovinu ljudima.⁵² 2022. godine bio je u procesu izmene.

---

⁴⁸ Skupština Republike Kosovo, Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljude, 2013., Zakon br. 04 / L-218.

⁴⁹ Skupština Republike Kosovo, o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica, Zakon br. 2011/4-L-061 2014.

⁵⁰ Skupština Republike Kosovo Zakon br. 05/L-021 – Zakon protiv diskriminacije, 2015.

⁵¹ Skupština Republike Kosovo Zakon br. 05/L-020 – [Zakon o ravnopravnosti polova](#).

⁵² Skupština Republike Kosovo, Zakon o izmenama i dopunama Zakona br. 02/L-17 o socijalnim i porodičnim uslugama, 2012.

- Državni protokol za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja u Republici Kosovo ima za cilj da standardizuje neophodnih radnji za kontinuiran, sveobuhvatan i odgovoran odgovor, za identifikaciju, zaštitu, tretiranje, dokumentovanje, upućivanje, rehabilitaciju i ponovnu integraciju žrtava/preživelih napada i seksualnog nasilja, neposrednim i stručnim intervencijama nadležnih institucija.
- Nacionalna strategija i Akcioni plan protiv trgovine ljudima 2015-2019. godine ima za cilj koordinaciju borbe protiv trgovine ljudima.
- Nacionalna strategija Republike Kosovo za zaštitu od nasilja u porodici i Akcioni plan (2022-2026. godine)⁵³ teži da „(a) ojača postojeće mehanizme i uspostavi nove mehanizme za brzo reagovanje za zaštitu i tretiranje slučajeva nasilja u porodici; (b) koordiniše postupke i obezbedi finansijsku održivost za sprečavanje, zaštitu, lečenje, rehabilitaciju i ponovnu integraciju žrtava kojima se treba dati prilika da žive jednako i dostojanstveno kao i svi ostali članovi porodice i društva; (c) preduzme adekvatne mere za kažnjavanje (stavljanje pred odgovornost) i kontinuiranu rehabilitaciju počinitelaca nasilja, kao i (d) organizuje informativne aktivnosti i kampanje podizanja svesti o angažovanju celog društva protiv nasilja u porodici“.⁵⁴
- Standardne operativne procedure (SOP) pružaju prilično sveobuhvatan okvir za 1) reagovanje na prijave nasilja u porodici; i 2) preduzimanje mera za suzbijanje trgovine ljudima. 2022. godine bile su u procesu izmene.
- Kosovska policija ima Jedinice za istragu nasilja u porodici u svakoj stanici sa dva službenika obučena za nasilje u porodici (jedna žena i jedan muškarac) u pripravnosti 24/7.

---

⁵³ Republika Kosovo, Vlada, Ministarstvo pravde, [Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja nad ženama 2022 – 2026. godine.](#)

⁵⁴ Isto tu

Situacija

Svaki oblik nasilja koji jedna osoba vrši nad drugom osobom, samo zbog njenog ili njenog pola, naziva se rodno zasnovano nasilje. Ekonomsko, fizičko, psihičko i seksualno nasilje su neki od oblika rodno zasnovanog nasilja. Na Kosovu i u svetu, najizraženiji oblik nasilja je nasilje u porodici, uključujući nasilje od strane intimnih partnera. U istraživačkom izveštaju iz 2015. godine *Dosta sa izgovorima* MŽK je našla da je preko 68% žena na Kosovu doživelo nasilje u porodici tokom svog života (56% muškaraca). Samo u 2014. godini, 42% žena i 20% muškaraca izjavilo je da je pretrpelo nasilje u porodici.⁵⁵

Iako među građanima postoje uverenja da se nasilje u porodici javlja uglavnom u siromašnim porodicama, u porodicama u kojima su članovi porodice neobrazovani, ili u ruralnim sredinama, istraživanje MŽK-A sprovedeno 2015. godine pokazalo je suprotno. Na osnovu ovog istraživanja nije uočena korelacija između geografskog porekla, obrazovanja ili ekonomskih uslova i iskustva nasilja u porodici. Žene su isticale da su doživele više nasilja od roditelja i partnera, dok muškarci koji su doživeli nasilje navode svoje roditelje kao glavne počiniocce nasilja nad njima. Interesantan nalaz je da su žene koje su bile u vezama sa zaposlenim partnerima češće doživljavale nasilje u 2014. nego žene čiji su partneri bili nezaposleni. Što se tiče informisanosti građana o tome gde se nasilje u porodici može prijaviti 73,6% njih je odgovorilo da bi kontaktiralo policiju, dok je malo njih pominjalo druge institucije kao što su: Centar za socijalni rad ili Zaštitnici žrtava.

---

⁵⁵ Farnsworth, Nicole, Ariana Qosaj Mustafa, Iliriana Banjska, Adelina Berisha i Donjeta Morina, za MŽK, *Dosta sa izgovorima*, Priština, 2015., 5. strana.

U 2017. godini, MŽK je pratila tok sprovođenja zakonskog okvira koji se odnosi na rodno zasnovano nasilje, kao i Strategije Republike Kosovo i Akcionog plana za zaštitu od nasilja u porodici 2016-2020. Ovaj izveštaj MŽK-a objavljen 2018. godine pod nazivom „Od reči do dela?“⁵⁶ pokazao je da je realizovano samo 19% Nacionalne strategije. Praćenje MŽK-a što se tiče učinka institucija pokazuje da su napravljena određena poboljšanja u sprovođenju pravnog okvira koji se odnosi na nasilje u porodici. Međutim, ostaju određeni nedostaci u pogledu institucionalnog odgovora na druge oblike rodno zasnovanog nasilja. Na primer, dok Kosovska policija, posebno Jedinica protiv nasilja u porodici, ima saznanja o nasilju u porodici, nedostaje joj znanje o seksualnom uznemiravanju ili dostojanstvenom tretiranju slučajeva silovanja, posebno osetljiv pristup koji štiti dostojanstvo osoba koje su pretrpele takve zločine. Osnovno tužilaštvo je imenovalo tužioce koji će se baviti slučajevima nasilja u porodici. Oni imaju znanja o nasilju u porodici, ali takođe i njime nedostaje znane o drugim oblicima nasilja nad ženama ili o važnosti razumevanja odnosa moći između muškaraca i žena. Sve dok tužioci poznaju pravni okvir u pružanju zaštite žrtvama zločina, opterećenje koje imaju na različitim predmetima može uticati na njihov učinak, ističe MŽK. Sudski savet Kosova (SSK) je takođe imenovao sudije koje će se baviti slučajevima nasilja u porodici, kako u građanskom tako i u krivičnom odeljenju. Dok su neki pohađali obuku, neke sudije i dalje imaju tendenciju da „krive žrtvu“.⁵⁷

Iz podataka SSK-a proizilazi da je od 5.024 slučajeva rodno zasnovanog nasilja rešenih od 2015. do 2017. godine, 73% rezultiralo nekim oblikom kazne. U 1% slučajeva su oslobođeni, 2% je odbijeno od strane suda, 16% je zatvoreno zbog zastarelosti i 8% je rešeno na različite načine. Od 76 rešenih slučajeva koji su imali veze sa seksualnim nasiljem, 59% je rezultiralo nekom vrstom kazne, 4% je oslobođeno, 5% je

---

⁵⁶ MŽK, *Od reči do dela?*, Priština: MŽK, 2018.

⁵⁷ MŽK, *Od reči do dela?*, 3. strana.

odbijeno od strane suda, 8% je zatvoreno zbog zastarelosti, a 24% je rešeno u različitim načina. Bez obzira na specifične okolnosti svakog slučaja, ovo sugerise da je manje verovatno da će slučajevi seksualnog nasilja biti kažnjeni i veća je verovatnoća da će ih sudovi osloboditi ili odbaciti. MŽK je takođe našla da je znatno veća verovatnoća da će oni biti „rešeni drugačije“ u poređenju sa slučajevima koji se odnose na druga krivična dela.⁵⁸

MŽK je 2021. godine ponovila istraživanje o praćenju sprovođenja zakonskog okvira u vezi sa nasiljem po rodnom osnovu, kao i praćenju Strategije Republike Kosovo i Akcionog plana za zaštitu od nasilja u porodici 2016-2020. Pored toga, kroz ovo istraživanje MŽK je identifikovala preostale praznine u pravnom okviru Kosova u pravcu sprovođenja Istambulske konvencije i da informiše tekuće procese sa procenom znanja, stavova i učinka institucija odgovorne za sprovođenje relevantnog pravnog okvira. Izveštaj o praćenju koji je objavljen 2021. godine, pokazuje da je realizovano samo 52% Nacionalne strategije.⁵⁹ Praćenje MŽK-a i intervjuisanje predstavnika u institucijama pokazuje da ima poboljšanja u odnosu na nasilje u porodici. Međutim, institucionalni službenici imaju više znanja o nasilju u porodici, ali ne i o rodno zasnovanom nasilju uopšte. Službenici nemaju znanja o seksualnom uznemiravanju, silovanju, sakaćenju genitalija i u većini slučajeva brkaju seksualno uznemiravanje sa seksualnim napadom. Tužiocima koje je Osnovno tužilaštvo imenovalo za rad

⁵⁸ Isto tu, 53. strana

⁵⁹ MŽK, *Od zakona u akciju*, Priština: MŽK, 2021.

na slučajevima nasilja u porodici imaju znanja o nasilju u porodici i drugim oblicima, ali su nesigurni u pogledu upotrebe novog krivičnog dela nasilja u porodici, posebno u kombinaciji sa drugim delima. Imenovanje sudija u civilnom i krivičnom odeljenju koje se bave slučajevima nasilja u porodici od strane SSK-a ne nedostaje. Ali uprkos mnogobrojnim obukama koje su prošli, sudije i dalje imaju tendenciju da mire parove kada dođe do nasilja u porodici, iako to nije u njihovom mandatu kada su žene i deca izloženi riziku od nasilja. Praćenje MŽK-a pokazuje da se kašnjenja nastavljaju, stavljajući žene u visok rizik od daljeg nasilja. Čini se da se nastavlja pojava da žene „odustaju” od svojih svedočenja i krivičnih prijava koje su one podnele, uprkos jasnim zakonskim obavezama da nastave sa gonjenjem po službenoj dužnosti. Kazne za krivična dela nasilja u porodici i dalje su niske.

Drugi oblik seksualnog nasilja je ono počinjeno nad ženama tokom rata na Kosovu. Seksualno nasilje, uključujući silovanje, korišćeno je kao oružje rata protiv civila.⁶⁰ To je uključivalo i prisilnu oplodnju žena od strane srpskih snaga, što je korišćeno kao taktika etničkog čišćenja.⁶¹ Generalno, različiti izvori procenjuju da je tokom rata silovano od 10 do 45 hiljada žena.⁶² Takođe je prijavljeno da je seksualno nasilje počinjeno nad muškarcima i dečacima, kao i nad ženama različitih nacionalnosti, iako se o tome manje govorilo u javnosti. Za ovaj zločin gotovo

---

⁶⁰ Vidi Human Rights Watch (HRW), Kršenja ljudskih prava na Kosovu, SAD: HRW, 1998.; HRW, Nedelja užasa u Drenici: Kršenja ljudskih prava na Kosovu, SAD: HRW, 1999.; OEBS, Kosovo/ Kosova: Kao što se vidi, kao što je rečeno, Deo III; UNFPA, Rodno nasilje na Kosovu, Priština: UNFPA, 2005, str. 6; i Chris Corrin, „Poslekonfliktna situacija na Kosovu” u „Ako ne sada, kada?“, 2001., str. 93.

⁶¹ HRW, Kosovo: Nasilje kao oružje etničkog čišćenja; OEBS, Kosovo/Kosova, kako se vidi, kako je rekao; Coomaraswamy, par. 82; Corrin, „Poslekonfliktna situacija na Kosovu“, str. 93; i UNIFEM, str. 62.

⁶² Od Farnsworth, Nicole za MŽK, Istraživanje o obimu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njegovom uticaju na reproduktivno zdravlje žena, MŽK, Priština: 2008.

da nije bilo pravde.⁶³ Žene koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata suočavaju se sa poteškoćama izolacije, neležene traume, fizičke bolesti i siromaštva.⁶⁴

U decembru 2022. godine u Prištini je pokrenut prvi Državni protokol za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja, u skladu sa Ištambulskom konvencijom. Ovaj proces je potpomogla MŽK u bliskoj saradnji sa Vladom i svim relevantnim institucijama za rad, rukovođenje i saradnju na finalizaciji ovog Protokola, posebno sa Institutom za sudsku medicinu, Ministarstvom pravde i UN Women. MŽK je podržala ovaj proces učesćem u vladinim radnim grupama, uključujući ugovaranje stručnjaka koja je izradila nacrt Protokola, dr. Monike Kocaći; dopunjavanjem nacrtu podacima iz naših istraživanja i iskustava i organizovanjem konsultacija sa 142 predstavnika koordinacionih mehanizama u devet opština/regiona širom Kosova. Sada kada je protokol usvojen, Vlada mora da izdvoji sredstva za njegovo sprovođenje i mora da odrazi odgovornosti navedene u protokolu za relevantne institucije u budućem Zakonu o zaštiti od rodno zasnovanog nasilja. Ovde takođe treba da budu obuhvaćena i dodeljena i specifikovana sredstva potrebe stavljanja u funkciju referentnih centara za upravljanje krizama silovanja i seksualnog nasilja.

Velike „mirovne“ vojne snage na Kosovu odmah nakon rata stvorile su potražnju za seksualnim uslugama što je rezultiralo povećanom trgovinom, posebno ženama i devojkama.⁶⁵ Čini se da je trgovina u svrhu seksualne eksploatacije opala od 2002. godine. Vlada je identifikovala 22 žrtve, u poređenju sa 17 žrtava u 2020. Od njih, 19 su bile žrtve seksualne trgovine.⁶⁶ jer seksualne usluge nisu dobile dovoljno pažnje javnosti na Kosovu. O rodnim nejednakostima koje podržavaju i potencijalno

---

⁶³ Pogledaj MŽK, *Činjenice i priče o Rezoluciji 1325*, Priština: MŽK, 2022.

⁶⁴ Diskusije članica MŽK-a sa ženama.

⁶⁵ MŽK, *1325 Činjenice i priče*.

⁶⁶ US Embassy, [*izveštaj za 2022. godinu o trgovini ljudima, Kosovo*](#) (2. nivo).

doprinosu prostituciji se takođe uopšte ne govori. Iako MŽK ne radi direktno na slučajevima trgovine ljudima, organizacije članice MŽK su direktno uključene u ovu oblast.

Seksualno uznemiravanje se dešava na radnom mestu, u školama, univerzitetima i javnim institucijama. MŽK je 2016. godine objavila izveštaj "Seksualno uznemiravanje na Kosovu" čiji su rezultati pokazali da je oko 48,5% Kosovara iskusi seksualno uznemiravanje njihovim životima. Samo u 2014. godini, 45,2% Kosovara izjavilo je da je doživelo seksualno uznemiravanje. Žene i devojke su više pogođene seksualnim uznemiravanjem i čine 64,1% slučajeva. Studija Centra za rodne studije Kosova iz 2010. godine potvrdila je da je 16,6% državnih službenika iskusi seksualno uznemiravanje bar jednom tokom svoje karijere.⁶⁷ U međuvremenu, fokus grupe održane na Univerzitetu u Prištini (UP) su sugerisale da je seksualno uznemiravanje očigledno široko rasprostranjeno, ali da nije prijavljivano u dovoljnoj meri. Čak i kada je prijavljeno, ignorisano je. Kako bi se tretirale potrebe studenata i akademskog i administrativnog osoblja UP-a, MŽK je u saradnji sa nekoliko organizacija članica, osobljem i studentima UP-a, preduzela nekoliko inicijativa za poboljšanje prijavljivanja i tretiranja seksualnog uznemiravanja na UP-u. Ovo uključuje podršku izradi uredbe za prijavu seksualnog uznemiravanja, stvaranje mehanizama za prijavu i izradu akcionog plana za prevenciju i zaštitu od seksualnog uznemiravanja.

Sadašnje zakonodavstvo je prilično zbujujuće kada je u pitanju prijavljivanje seksualnog uznemiravanja.⁶⁸ MŽK se 2017. i 2018. godine zalagala za uvođenje seksualnog uznemiravanja kao posebnog krivičnog dela u Krivični zakonik, definiciju koju su prihvatili Ministarstvo pravde i Skupština Kosova, a koja je stupila na snagu 2019. godine.

---

⁶⁷ Demoli, Ljuljeta za KCRS, *Percepcije državnih službenika o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu*, Priština: KCRS, 2010., str. 10.

⁶⁸ MŽK, *Seksualno uznemiravanje na Kosovu*, Priština: MŽK, 2018.

Rodno zasnovano nasilje takođe pogađa lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interseksualne (LGBTI) osobe. Iako se Ustav i Zakon o zabrani diskriminacije tretiraju takvu diskriminaciju, institucionalni odgovori i mehanizmi izveštavanja i dalje su slabi.⁶⁹ Mnoge LGBTI osobe bile su izložene verbalnom uznemiravanju i fizičkom nasilju.⁷⁰ Očigledno, široko rasprostranjena percepcija javnosti o LGBTI osobama ukazuje na potrebu daljeg podizanja svesti o pravima LGBTI zajednice.

Žene sa ograničenim sposobnostima se takođe mogu suočiti sa povećanim izazovima u pristupu uslugama kada se suočavaju sa rodno zasnovanim nasiljem zbog povećanih izazova sa kojima se suočavaju sa izolacijom, pristupačnim prevozom i pristupom informacijama o svojim pravima.

Opšta bezbednost žena i muškaraca izaziva nekoliko drugih zabrinutosti. RSBOUN 1325 poziva na bezbednost žena i devojčica u postkonfliktnim situacijama. Međutim, loša infrastruktura na Kosovu, kao što je nedovoljno osvetljenje javnih mesta noću, može stvoriti okruženje pogodno za rodno zasnovano nasilje. Lokalne akcione grupe i saveti za bezbednost zajednice pokrenuli su nekoliko projekata za rešavanje ovakvih

---

⁶⁹ Intervjui MŽK-a, 2014.

⁷⁰ Videti: Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) i Grupa Centra za društveni razvoj, *Sloboda i zaštita lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba na Kosovu*, Priština: YIHR, 2013; Savić, Marija za Fond Heartefact, *LGBT Invisible: Izveštaj o položaju LGBT zajednice na Kosovu*, Beograd: Heartefact Fond, januar 2013.; Huygens, Pierre, Eva Marn i Nenad Maksimović, *Stanje i analiza odgovor: Ranjivost LGBT na Kosovu 2012. godine: U ime „tradicije“*, 2013.; Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvantitativno i kvalitativno istraživanje o mišljenjima građana Kosova*, Priština: Libertas, 2012. Evropski parlament je takođe izrazio zabrinutost u vezi sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije u svojoj Rezoluciji od 29. marta 2012.godine o procesu evropskih integracija Kosova, 2011/2885 (RSP), par. 38.

pitanja, uključujući dodavanje ulične rasvete i uzimanje u obzir faktora kao što su putovanja devojčica i žena na posao i školu. Žene na severu Kosova mogu se suočiti sa dodatnim bezbednosnim brigama kao rezultat slabe vladavine prava i nesporazuma oko institucionalnih nadležnosti između Kosova i Srbije, zajedno sa opštim stanjem nesigurnosti tamo.⁷¹

MŽK je organizovala nekoliko nacionalnih kampanja koje su smanjile predrasude prema ljudima koji su patili od rodno zasnovanog nasilja i podstakla je ljude da prijave nasilje, transformišući ga iz privatne stvari u veoma javnu. Rad MŽK-a na ovom programu u prethodnim godinama pokazao je neke rezultate (vidi kutiju).

---

⁷¹ MŽK, "[Mesto za stolom](#), doprinos žena procesima izgradnje mira na Kosovu i njihova očekivanja od ovih procesa", 2021.

Glavna dostignuća MŽK-a

- MŽK je saradivala sa svojim stručnjacima i članicama kako bi istražila i obezbedila za usvajanje većine gore pomenutih zakona i politika za tretiranje rodno zasnovanog nasilja na Kosovu. Na primer, MŽK je doprinela izradi Akcionog plana ERA II, iz rodne perspektive, gde je uključeno 70% preporuka MŽK-a. Preporuke MŽK-a su, između ostalog, takođe uzete u obzir u nedavnim izmenama Krivičnog zakonika, o obuhvatanju seksualnog uznemiravana i nasilja u porodici kao krivičnih dela, Programu ekonomskih reformi, Strategiji za vladavinu prava, Nacionalnom program za rodnu ravnopravnost 2020-2024.
- Kontinuirano praćenje institucija od strane MŽK-a, koje je uključivalo periodična istraživanja i objavljivanje nalaza, pomoglo je podizanju svesti institucija i njihove odgovornosti u odnosu na slučajeve rodno zasnovanog nasilja, i sa izraženijim angažovanjem u definisanju institucionalnih odgovornosti.
- Nakon zagovaranja MŽK-a i njenih organizacija članica, sada je uspostavljeno 19 politika za tretiranje seksualnog uznemiravanja.
- U decembru 2022. godine u Prištini je pokrenut prvi Državni protokol za tretiranje slučajeva seksualnog nasilja, u skladu sa Istambulskom konvencijom. Ovaj proces je potpomogla MŽK u bliskoj saradnji sa Vladom i svim relevantnim institucijama za rad, rukovođenje i saradnju na finalizaciji ovog Protokola, posebno sa Institutom za sudsku medicinu, Ministarstvom pravde i UN Women.

Glavna dostignuća MŽK-a

- MŽK je takođe blisko saradivala sa Ministarstvom pravde i lokalnim koordinacionim mehanizmima, obučavajući ih za bolje tretiranje i upravljanje slučajevima nasilja.
- MŽK je podržala skloništa tako što se uspešno zalagala za finansiranje od strane Vlade za podršku pružanju usluga skloništa.
- MŽK i njene članice su proširile kapacitete policije, kao i lokalnih i međunarodnih mirovnih snaga, u pogledu odgovarajućih načina interakcije sa ženama koje su doživele rodno zasnovano nasilje.
- Kroz demonstracije 8. marta 2012. godine, MŽK je skrenula pažnju javnosti na nedostatak priznanja, usluga i pomoći ženama koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata. To je rezultiralo novim zakonskim odredbama za njihovu zaštitu. MŽK je takođe podržala stvaranje predsednikovog Nacionalnog saveta za žrtve seksualnog nasilja tokom rata. MŽK i njene organizacije članice preduzele su više od 30 inicijativa za podršku ženama koje su doživele seksualno nasilje tokom rata.
- MŽK je podržala poboljšanje koordinacije između različitih lokalnih i međunarodnih aktera koji rade na pitanjima trgovine ljudima i nasilja u porodici. To obuhvata zagovaranje nacionalnih koordinatora za nasilje u porodici i za trgovinu ljudima, odnosno koji prate i izveštavaju o sprovođenju postojećih zakona i politika.
- Institucije su sprovele više od 41 preporuke MŽK-a, a 122 preporuke MŽK je uputila radi poboljšanja Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad ženama, odobreno je njih 36.
- MŽK je uputila 84 preporuke radi poboljšanja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, zakon još uvek nije usvojen.
- Najmanje 17 žena koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje dobilo je pravnu pomoć od MŽK-a i njenih partnera.
- Kroz kampanje podizanja svesti, više od 250 građana postalo je svesno svojih prava i odgovornosti institucija.

Glavni izazovi

Pravni i institucionalni okvir za rešavanje rodno zasnovanog nasilja je sveobuhvatan i povećana je koordinacija između ŽOCD-ova i odgovornih institucija. Međutim, ostaju neki izazovi u vezi sa društvenim normama i sprovođenjem pravnog okvira:

- 2022. godine pravni okvir nije u potpunosti usklađen sa Ištambulskom konvencijom. Treba stvoriti zakon koji će se baviti svim oblicima rodno zasnovanog nasilja (a ne samo nasiljem u porodici); razjasniti odgovornosti institucija, uključujući poboljšanje koordinacije u upravljanju slučajevima; poboljšati sisteme upravljanja podacima; razvoj kapaciteta odgovornih institucija; i izdvojiti adekvatan budžet. Krizni centar za silovanje, centri za referisanje seksualnog nasilja i SOS telefonske linije tek treba da budu uspostavljeni, kako to zahteva Ištambulska konvencija.
- Pojedinci često pripisuju nasilje u porodici teškim ekonomskim situacijama, nezaposlenosti, alkoholu, ratnim traumama i nedostatku obrazovanja. Ovo lažno opravdava nasilje i obeshrabruje ljude da prijave nasilje policiji.⁷²
- Brakovi se obično završavaju razvodom ako se prijavi nasilje, a mnoge žene nemaju dovoljno finansijskih sredstava da se izdržavaju nakon razvoda.⁷³ Relativno loše materijalno stanje žena je čest razlog zbog kojeg sudovi dodeljuju starateljstvo nad detetom muškom nasilniku; ekonomska situacija muškaraca je prioritet u odnosu na fizičko i psihičko blagostanje deteta. Davanje starateljstva nad detetom počiniocu dela može dovesti decu u veći rizik od nasilja i

---

⁷² UNDP, *Rodni puls javnosti*, 39. strana; MŽK, *Bezbednost počinje kod kuće*, 16-22. strane

⁷³ Za više informacija vidi MŽK, *Više od samo „Reči na papiru?“ Odgovor pravosudnih organa na porodično nasilje na Kosovu*, Priština: MŽK, 2009.

može ukazivati na to da žene ne prijavljuju nasilje u porodici.⁷⁴

- U pravosudnom sistemu i dalje postoje kašnjenja u predaji odluka i izdavanju naloga za zaštitu u okviru potrebnog pravnog okvira.⁷⁵
- Patrijarhalne percepcije koje su usađene u društvo mogu negativno uticati na sudska mišljenja i tok postupka.⁷⁶ Sudovi i advokati preferiraju pomirenje, ali vraćanje žrtava u njihova ranija prebivališta često se pokazalo neefikasnim. Procenjuje se da se 80% ljudi (uglavnom žena) koji pate od nasilja vratilo svojim porodicama u isti dom nakon vremena provedenog u skloništu.⁷⁷ Nedovoljan pristup pravdi, kao i neefikasna i neefektivna pravda za počinjene zločine doprinose ponavljanju nasilja.⁷⁸
- Uprkos poboljšanim budžetskim raspodelama, finansijska podrška skloništima koja finansira država bila je nedosledna i nedovoljna da pokrije sve njihove troškove, delom zato što je isporučena sa zakašnjenjem zbog problematičnih procedura nabavke. Kvalitet usluga koje pružaju skloništa zahteva dalje poboljšanje. Kosovu i dalje nedostaju dovoljni sistemi rehabilitacije i ponovne integracije.
- Ne postoji dovoljna komunikacija između sudova i policije. Sudovi retko intervenišu kada su nalozi za zaštitu prekršeni i/ili kada se izdržavanje deteta ili alimentacija ne plaćaju. Kosovska policija ne prati pravilno sprovođenje naloga za zaštitu. Nedovoljna je koordinacija u celini između koordinacionih mehanizama za tretiranje rodno zasnovanog nasilja, iako ima poboljšanja u ovom aspektu u odnosu na

---

⁷⁴ MŽK, *Bezbednost počinje kod kuće*, 85. strana

⁷⁵ *Rodna analiza Kosova*, 18. strana; *Bezbednost počinje kod kuće*, 82. strana.

⁷⁶ MŽK, *Više od samo „Reči na papiru?“* 29. strana.

⁷⁷ Isto tu, 19. strana.

⁷⁸ Isto tu, MŽK, 6. strana

prethodne godine.⁷⁹ Često postoje kašnjenja u rešavanju nerešenih slučajeva. Centri za socijalni rad i dalje ostaju problematični, bez infrastrukture, ljudskih resursa i profilisanja.

- Neki tužioci ne poznaju propise o nasilju u porodici. Osim toga, nedostatak funkcionalnog sistema zaštite svedoka može sprečiti žrtve ili svedoke da prijave slučajeve rodno zasnovanog nasilja. Štaviše, pravne takse su često previsoke, a besplatna pravna pomoć nije uvek dostupna.⁸⁰
- Nalozi za zaštitu se često koriste umesto pokretanja krivičnog postupka, iako zločini počinjeni u porodičnim odnosima treba da se gone ex officio (po službenoj dužnosti).⁸¹
- Usluge koje pružaju policija, sudije i tužioci mogu se dalje poboljšati, uključujući više obuke kroz SSK i Tužilački savet Kosova.⁸²
- Silovanje se ne prijavljuje, posebno u porodičnim odnosima, gde mnogi ljudi to ne smatraju zločinom, iako to jeste krivično delo.
- Čini se da je seksualno uznemiravanje ozbiljan problem u javnim institucijama, na UP-u, preduzećima i društvu uopšte. Malo ljudi to prijavljuje, posebno zbog ekonomske situacije i straha od gubitka posla.
- Nije bilo pravde za rodno zasnovane zločine počinjene tokom rata na Kosovu. Ženama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje potrebna je podrška u smeru rehabilitacije.

---

⁷⁹ MŽK, "[Od zakona u akciju](#)", Praćenje i institucionalna reakcija na nasilje po rodnom osnovu na Kosovu", 2021.

⁸⁰ Farnsvort et al. za MŽK. *Po kojoj ceni?*

⁸¹ MŽK *Više od samo „Reči na papiru?”*, 6. strana.

⁸² MŽK, „[Od zakona u akciju](#)“.

Strategija MŽK-a

Imajući u vidu ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Poboljšanje reakcije na rodno zasnovano nasilje, ka njegovom smanjenju.**⁸³ Ciljevi, očekivani rezultati i aktivnosti za postizanje ovog cilja su detaljno opisani u nastavku.

Specifični ciljevi 2.1. Unapređenje kvaliteta i sprovođenje pravnog okvira za rodno zasnovano nasilje, uključujući i institucionalnu odgovornost za pomoć osobama koje su pretrpele nasilje.

Poboljšanje i primena zakonskog okvira koji se odnosi na rodno zasnovano nasilje doprineće poboljšanju reakcije na rodno zasnovano nasilje sprečavanjem nasilja, podsticanjem pravde, sprečavanjem ponavljanja i pružanjem boljeg tretmana osobama koje su doživele nasilje. Poboljšanje zakonskog okvira i njegova implementacija razjasniće uloge i odgovornosti institucija, njihovu koordinaciju i neophodne budžetske raspodele radi unapređenja upravljanja predmetima i tretiranja predmeta. Poboljšana institucionalna reakcija može doprineti smanjenju nasilja osnažujući i omogućavajući ženama da žive autonomno i obezbeđujući pravdu i finansijske podršku od nasilnika, kao i sprečavajući recidivizam kroz odgovarajuće procene rizika, upravljanje slučajevima i institucionalnu koordinaciju. Sledeći rezultati će doprineti postizanju ovog cilja.

Očekivani rezultat 2.1.1. Institucije odgovorne za postupanje u slučajevima RZN-a su odgovornije u vezi sa svojim učinkom. Kroz pravne savete i strateške sudske procedure, MŽK će angažovati advokate koji će zastupati pojedince i porodice s

---

⁸³ Ovaj cilj je u skladu sa nekoliko ciljeva u APRR III EU u okviru tematske oblasti „Sloboda od svih oblika rodno zasnovanog nasilja“ Cilj je takođe u skladu sa ciljevima održivog razvoja, posebno sa COR 5, posebno ciljem 5.2: Eliminirati sve oblike nasilja nad devojkama i ženama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i seksualnu eksploataciju.

ciljem vraćanja pravde. Praćenje sudskih predmeta koji su u toku i analiza okončanih predmeta takođe će imati za cilj povećanje učinka lokalnih institucija u tretiranju rodno zasnovanog nasilja.

Očekivani rezultat 2.1.2. Proširuje se znanje o stepenu sprovođenja zakonskog okvira koji se odnosi na rodno zasnovano nasilje, kao i o svesti i rasprostranjenosti nasilja u porodici.⁸⁴ Uz podršku ADA, MŽK-će ponoviti praćenje sprovođenja zakonskog okvira i Nacionalne strategije i Akcionog plana za zaštitu od nasilja u porodici (2022-2026.). Nalazi će biti javno promovisani i diskutovani sa institucijama kako bi se povećala njihova svest o situaciji i preporučena poboljšanja, prateći iskustvo MŽK-a u sprovođenju sličnih izveštaja o praćenju.

Očekivani rezultat 2.1.3. Više ljudi informisano o zakonskom okviru i njihovim pravima. Ovo će jasno doprineti povećanju svesti javnosti, što može doprineti povećanju prijavljivanja nasilja, a samim tim i poboljšanju sposobnosti institucija da se tretiraju slučajeve (koje je teško tretirati ako se ne prijave). To će uključivati kampanje podizanja svesti na nacionalnom i opštinskom nivou, a i uključiće organizacije članice kroz podršku FŽK-a. Poseban fokus biće stavljen na različite oblike rodno zasnovanog nasilja, uključujući seksualno uznemiravanje i

---

⁸⁴ Ova aktivnost će direktno doprineti realizaciji Cilja 2 Nacionalne strategije i Akcionog plana protiv nasilja u porodici 2016-2020., aktivnost 2.3.7 „Povećanje resursa i osoblja Kancelarije nacionalnog koordinatora za borbu protiv nasilja u porodici, koji u svom opisu posla treba da imaju posebne odgovornosti o podršci sprovođenju i praćenju Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici“. Takođe, ovo će doprineti praćenju Cilja 3, aktivnost 3.3.2 „Efektivno sprovođenje zaštitnih naloga, praćenje i adekvatno kažnjavanje, kao i podizanje svesti o njihovim kršenjima, uključujući povećanje kapaciteta Kosovske probacione službe radi smanjenja stope recidivizma“.

silovanje. Uložiće se naporu na transformaciji društvenih normi, ka prevenciji nasilja.

Očekivani rezultat 2.1.4. MŽK, članice MŽK-a i ŽOCD-ovi angažovani na sprovođenju pravnog okvira za suočavanje sa rodno zasnovanim nasiljem. MŽK će sarađivati i podržavati organizacije članice, posebno skloništa, preko FŽK-a, u zagovaranju sprovođenja zakonskog okvira. Ovo bi moglo uključivati, na primer, zalaganje za: obezbeđivanje održivog finansiranja za najbolje pružaoce usluga; uspostavljanje službi za rehabilitaciju i ponovnu integraciju osoba koje su patile od RZN-a kroz unapređenje međuinstitucionalnog odgovora; i zagovaranje za druge preporuke koje proizilaze iz istraživanja i praćenja.

Očekivani rezultat 2.1.5. Poboljšanje učinka i kvaliteta usluga skloništa i drugih pružalaca usluga koji rade sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja, posebno u smislu rehabilitacije i ponovne integracije. MŽK će više sarađivati sa svojim organizacijama članicama, posebno sa prihvatilištima, i javnim institucijama (odnosno Odeljenjem za socijalnu zaštitu), u smeru povećanja kvaliteta usluga koje se pružaju osobama koje su pretrpele nasilje u porodici i druge oblike rodno zasnovanog nasilja. MŽK će nastaviti da pruža podršku službenicima socijalnih službi i mehanizmima koordinacije u pravcu poboljšanja upravljanja slučajevima, koordinacije i ukupne reakcije na slučajeve. Ovo će uključivati zalaganje za povećanje državnih fondova za pokrivanje svih troškova vezanih za usluge, stanovanje, uključujući rehabilitaciju i ponovnu integraciju, kao i rad sa skloništim kako bi se osiguralo održivo finansiranje. MŽK će sarađivati sa ministarstvima odgovornim za davanje prioriteta stručnoj obuci i zapošljavanju žena koje su preživele rodno zasnovano nasilje u cilju njihove ponovne integracije.

Očekivani rezultat 2.1.6. Poslate preporuke za poboljšanje zakona i politika. MŽK će nastaviti da razmatra nacрте zakona i drugih politika koje se podnose na javnu konsultaciju, kao i da učestvuje u vladinim radnim grupama, koristeći svoju stručnost da pruži doprinos iz rodne perspektive o nacртima zakona i politika. MŽK će slati zagovaračka pisma Vladi i Parlamentu, a i objavljujuće pisma medijima, po potrebi, kako bi se zalagala za to da se njene preporuke adresiraju u zakonima i politikama.

Interesne grupe

Glavni korisnici ovog programa biće žene i devojke koje su preživjele, koje doživljavaju ili su u opasnosti da trpe rodno zasnovano nasilje. Institucije odgovorne za sprovođenje postojećeg zakonskog okvira o rodno zasnovanom nasilju biće ciljane, uključujući: Nacionalnog koordinatora za borbu protiv nasilja u porodici (RZN), ARR, koordinacioni mehanizmi, Kosovska policija, centri za socijalni rad , pravosudni sistem, skloništa, kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama, kancelarije za pravnu pomoć, SSK i Tužilački savet Kosova. Pored toga, građani će generalno biti usmereni na povećanje svesti o postojećem zakonskom okviru, načinima traženja pomoći, kao i ka transformaciji društvenih normi.

MŽK će nastaviti da blisko sarađuje sa svojim organizacijama članicama, posebno sa skloništim, i sa regionalnom mrežom za tretiranje rodno zasnovanog nasilja nad ženama. MŽK će se takođe koordinirati sa drugim akterima, uključujući: Koordinacionu grupu za bezbednost i rodna pitanja, UNKT, UN Women, UNDP, UNFPA, UNICEF, OEBS, EU, Misiju Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu (EULEX), Univerzitetski program za rodne studije i istraživanja na UP-u, Care International, Save the Children, Evropski centar za manjinska pitanja i Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj. U vezi sa

LGBTI pravima, MŽK će nastaviti blisku saradnju sa drugim organizacijama usmerenim na podršku LGBTI osobama.

MŽK očekuje da dobije podršku za ovaj program od ADA i UN Women.

Ekonomsko osnaživanje žena

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- Direktiva EU o jednakom tretiranju poziva na jednake mogućnosti i tretiranje muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i zanimanja.⁸⁵
- Direktiva EU o trudnim radnicama postavlja smernice za radnice tokom i nakon trudnoće.⁸⁶ Pokriva teme kao što su: izloženost potencijalno opasnim aktivnostima, dužina porodiljskog odsustva i slobodno vreme za posete lekaru. Ona nije u potpunosti uključena u pravni okvir Kosova.
- Direktiva EU o uspostavljanju opšteg okvira za jednako tretiranje pri zapošljavanju i zanimanju definiše opšti okvir za jednak tretman pri zapošljavanju i zanimanju. Iako Uputstvo nije usvojeno na Kosovu, ono je poslužilo kao izvor za Zakon protiv diskriminacije.⁸⁷
- Direktiva EU o roditeljskom odsustvu predviđa pravo na minimalno četiri meseca odsustva za novopečene majke i očeve.⁸⁸ Ovo Uputstvo još nije uključeno u pravni okvir Kosova.
- APRR III ima tematsku oblast koja se posebno fokusira na ekonomsko jačanje žena. Oblast: „Unapređenje ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje žena i devojčica“. Ova oblast ima osam specifičnih ciljeva koji se fokusiraju na ekonomsko osnaživanje žena.

---

⁸⁵ EU, Direktiva o jednakom tretiranju, 2006/54/EC, 2006.

⁸⁶ EU, Direktiva trudnim radnicama, 92/85/EC, oktobar 1992.

⁸⁷ EU, Direktiva o uspostavljanju opšteg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja 2000/78/EC, decembar 2000.

⁸⁸ EU, Direktiva o roditeljskom odsustvu, 2010/18/EC, 2010.

- Ustav Republike Kosovo poziva Vladu da obezbedi rodnu ravnopravnost, uključujući pristup zapošljavanju.
- Zakon o radu ima za cilj da reguliše prava i obaveze iz radnog odnosa.⁸⁹ Ovo se odnosi i na zaposlene i poslodavce u javnom i privatnom sektoru i bavi se pitanjima kao što je porodiljsko odsustvo. Zaposlena žena ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od 12 meseci, uz šest meseci nadoknade u visini od 70% osnovne plate koju isplaćuje poslodavac, tri meseca koje plaća Vlada u iznosu od 50% prosečne plate na Kosovu i tri meseca bez naknade. Takođe obezbeđuje odsustvo za očeve nakon rođenja bebe, ali samo dve nedelje neplaćenog i dva dana plaćenog odsustva.
- Zakon o zaštiti od diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u mnogim oblicima, uključujući na osnovu pola, starosti, bračnog statusa ili seksualne orijentacije, i primenjuje se na radnom mestu.⁹⁰
- Zakon o nasleđivanju na Kosovu propisuje da muškarci i žene imaju ista nasledna prava, iako se to ne sprovodi obavezno.⁹¹
- Zakon o imovini i drugim imovinskim pravima bavi se vlasništvom nad fizičkim stvarima, uključujući napuštanje i upis imovine.⁹² Zakon tretira sve stranke kao rodno neutralne i ne daje direktne odredbe u vezi sa vlasničkim pravima žena.
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti izričito navodi da mora postojati jednaka zaštita i tretiranje na osnovu pola u radnim odnosima (ovo uključuje zabranu rodne diskriminacije u

---

⁸⁹ Skupština Republike Kosovo, Zakon o radu, Br. 03/L-212.

⁹⁰ Skupština Republike Kosovo, Zakon o zaštiti od diskriminacije, Zakon br. 05/L-021.

⁹¹ Skupština Kosova i UNMIK-a, Zakon o nasleđivanju na Kosovu, Zakon br. 2004/26

⁹² Skupština Republike Kosovo, Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 03/L-154.

radnim odnosima i u šemama socijalnog osiguranja na radu, evaluaciju neplaćenog rada i pristup i snabdevanje robom i uslugama).⁹³

- Vizija Vlade Republike Kosovo i MRSZ-a za 2020. godinu je stvaranje društva, „gde su svi radno sposobni ljudi obučeni i imaju jednake mogućnosti za zapošljavanje“. Strateški ciljevi MRSZ-a uključuju povećanje zaposlenosti i sposobnosti, povećanje socijalnog blagostanja sa fokusom na ugrožene grupe i smanjenje neformalnog zapošljavanja.
- Nacionalna strategija razvoja 2016-2021. navodi da je neophodno „povećati inkluziju dece u predškolskim ustanovama kako bi se povećalo učešće žena na tržištu rada“.⁹⁴
- Strategija za razvoj privatnog sektora na Kosovu 2018-2022. u paragrafu pod naslovom „Žene u preduzetništvu“ opisuje potrebu da se zatvori „rodni jaz u privatnom sektoru kako bi se povećao ukupan broj preduzetnika, što će rezultirati sa više zaposlenosti i produktivnosti i imati pozitivan uticaj na privredni rast“.⁹⁵

Situacija

Na Kosovu je samo 22% žena registrovano kao aktivne učesnice na tržištu rada, dok je ovaj broj za muškarce 56%⁹⁶. Što se tiče stopa zaposlenosti, zaposleno je samo 17% žena u radnom dobu, dok je muškaraca zaposleno 47%.⁹⁷ U 2017.

---

⁹³ Skupština Republike Kosovo, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon br. 05/L-020, III poglavlje.

⁹⁴ Republika Kosovo, Kancelarija premijera, *Nacionalna strategija razvoja 2016-2021*.

⁹⁵ Republika Kosovo, Ministarstvo trgovine i industrije, *Razvojna strategija za privatni sektor 2018-2022*.

⁹⁶ Agencija za statistiku Kosova, *Anketa o radnoj snazi TMA, 2021*

⁹⁷ Isto tu.

godini najviše žena zapošljavali su sektori obrazovanja, zdravstva i trgovine (47% svih zaposlenih žena).⁹⁸ Za muškarce, glavni sektori zapošljavanja su proizvodnja i trgovina (47% svih zaposlenih muškaraca).⁹⁹ Ovi procenti se nisu mnogo promenili tokom godina, što pokazuje da je tržište rada na Kosovu podeljeno iz rodne perspektive.

Najveći rodni jaz se može naći u stopama neaktivnosti, gde je 80% žena radno sposobno neaktivno, dok 34% muškaraca spada u ovu kategoriju.¹⁰⁰ Starost je posebno važna za žene, jer je ukupna nezaposlenost među ženama 37%. Međutim, nezaposlenost među mladim ženama jeste 64%, a među mladima (od 15 do 24 godine) 48%.¹⁰¹ Razlika između ukupnih i mladih je 18,5%. Uzrok neaktivnosti koji najviše prevladava među muškarcima je to što ili idu u školu, pohađaju obrazovanje ili se obučavaju (37%).¹⁰² U međuvremenu, za žene, ovo je drugi najčešći uzrok. Glavni uzrok zašto su žene neaktivne je taj što imaju odgovornost da brinu o deci kod kuće (32%).¹⁰³ Vrlo mali broj muškaraca je to navelo kao razlog koji ih sprečava da učestvuju na tržištu rada: svega 1,1%.¹⁰⁴ MŽK je dugo sugerisala da bi dostupnost pristupačne brige o deci omogućilo većem broju žena da uđu na tržište rada, kako kroz otvaranje novih radnih mesta, tako i kroz olakšavanje pristupa brizi o deci. Ovi procenti ilustruju način na koji muškarci i žene generalno provode dan. Kroz anketu o korišćenju vremena utvrđeno je da muškarci u proseku provode 400% više vremena (3,9 sati

---

⁹⁸ MŽK, *Rodna analiza Kosova*, Priština: 2018., 37. strana.

⁹⁹ Isto tu..

¹⁰⁰ Isto tu..

¹⁰¹ Isto tu, 2. strana

¹⁰² Isto tu.

¹⁰³ Isto tu.

¹⁰⁴ Isto tu.

dnevno) u radnim odnosima od žena (0,9 sati dnevno).¹⁰⁵ A žene provode 300% više vremena od muškaraca na kućne poslove i brigu o porodici (odnosno 7,1 sat i 2,3 sata).¹⁰⁶

Građani Kosova koji su učestvovali u anketi rangirali su jednako tretiranje za žene i muškarce na radnom mestu (32,2%), jednaku platu za jednake mogućnosti (25,4%), dostupnost radnih mesta sa skraćenim radnim vremenom ili fleksibilnih poslova (16,6%) i pristup centrima za brigu o deci (14,2%) kao ključne inicijative da žene postanu aktivnije na tržištu rada.¹⁰⁷

Istraživanje Instituta „Riinvest” pokazuje da „u javnom sektoru veći procenat žena, oko 72%, ima ugovor o radu na neodređeno vreme, dok oko 28% ima ugovor na određeno, sa prosečnim trajanjem od 14 meseci.“¹⁰⁸ Takođe, „u javnom sektoru ugovori se generalno produžavaju po isteku, jer je postojanje ugovora na određeno vreme često samo formalnost“. A našli su da „manje od polovine žena koje rade u privatnom sektoru (48%) ima dugoročne ugovore, a oko 52% njih ima ugovore na određeno vreme, koji traju u proseku 10 meseci.“¹⁰⁹

U privatnom sektoru oko 30% žena radi bez ugovora, a oko 50% ima ugovor na određeno vreme.¹¹⁰ U javnom sektoru samo 25% žena ima ugovor na određeno vreme.¹¹¹ Veruje se (jako postoji vrlo mali broj konkretnih brojeva) da neformalni sektor čini oko 10% kosovske privrede, a većina uključenih su žene.¹¹² Ova pojava ima mnoge negativne posledice po ekonomsko

---

¹⁰⁵ Millennium Challenge Corporation, Studija o radnoj snazi Kosova i korišćenju vremena, Priština: 2017., 12. strana.

¹⁰⁶ Isto tu.

¹⁰⁷ MŽK, *Rodna analiza Kosova*, 38. strana.

¹⁰⁸ Institut Riinvest, *Žene na tržištu rada: Analiza uslova rada za žene na Kosovu*, Priština: 2017., 39. strana.

¹⁰⁹ Isto tu.

¹¹⁰ Isto tu, 9. strana.

¹¹¹ Isto tu.

¹¹² Riinvest 2013., 7. strana.

osnaživanje žena, uključujući niske plate, teške uslove rada, nedostatak socijalne zaštite i nedostatak akumuliranih penzionih fondova.

Prema kulturnim normama, muškarci imaju tendenciju da upravljaju porodičnom imovinom i bogatstvom. Uprkos činjenici da zakoni garantuju ženama pravo na nasleđivanje imovine, mnoge porodice nastavljaju da slede tradiciju prema kojoj se imovina daje samo muškarcima. Iskustvo sugeriše da se žene same odriču sopstvenih prava da naslede porodično bogatstvo, na osnovu postojećih kulturnih normi, i da održavaju „dobre“ odnose sa članovima porodice. Bez ove imovine, žene nemaju nikakvu garanciju za dobijanje kredita, a samim tim nemaju pristup kapitalu za razvoj svih firmi. Žene glave domaćinstava suočavaju se sa posebno teškim uslovima, jer često nemaju pristup sredstvima za razvoj svog biznisa ili tržišta za prodaju svojih proizvoda (dužnost koju su prethodno obavljali njihovi muževi). Žene glave domaćinstava su među najsiromašnijim ljudima na Kosovu.

Mnoge žene prodaju proizvode kao što su povrće i prerađena hrana. Takođe često nude usluge čišćenja, nege i frizera. U ruralnim oblastima, žene doprinose neplaćenim uslugama kao što su briga o životinjama na farmama, neplaćeni rad u porodičnim prodavnicama i poljoprivredni radovi.¹¹³ Međutim, muškarci tradicionalno trguju proizvodima i upravljaju porodičnim finansijama. Stoga, vrlo mali broj žena ubira plodove svog napornog rada i imaju vrlo malo prava da utiču na finansijske odluke koje se donose u porodici.¹¹⁴

Neadekvatan pristup tržištu rada, imovini i porodičnim finansijama stavlja žene u nesiguran položaj. Ženama nedostaje moć odlučivanja u njihovim porodicama. Žene koje dožive nasilje

---

¹¹³ Buduće istraživanje MŽK-a o poljoprivredi i ruralnom životu, koje će biti sprovedeno za FAO, opisuje dodatne izazove sa kojima se suočavaju žene u ruralnim područjima. Ovo istraživanje će biti obavljeno tokom 2023. godine.

¹¹⁴ *Rodni profil zemlje*, 17. strana.

u porodici nemaju priliku da napuste nasilne situacije i boje se da će izgubiti starateljstvo nad njihovom decom.¹¹⁵ Bez obrazovanja i bez radnih veština, žene koje su bile žrtve nasilja u porodici bore se da obezbede posao i da se ponovo integrišu u društvo. Podrška ženama u pristupu obrazovanju, zapošljavanju i kapitalu ključna je za ekonomsko osnaživanje žena.

Uz podršku Fonda žena Kosova, Udruženje inicijativa žena je podržalo mlade žene sa stručnom obukom i zalagalo se kod predsednika opštine Dragaš za njihovo zapošljavanje. Kao rezultat toga, 24 žene su sada zaposlene u novoj fabrici.

---

¹¹⁵ MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće i Više od „Reči na papiru?“*.

Glavna dostignuća MŽK-a

- Kao direktan rezultat podrške FŽK-a, više od 41 žene, uglavnom iz ruralnih područja, ima obezbeđeno zaposlenje.
- MŽK je podržala oko 30 ženskih grupa kako bi pomogla njihovim članicama da identifikuju nova tržišta za njihove proizvode, povećaju produktivnost i povećaju njihove profite. Kao rezultat toga, 223 žene su obučene za razvoj i upravljanje uspešnim biznisima, a 125 žena ima bolji pristup tržištima.
- Nakon objavljivanja izveštaja „Postizanje ravnoteže“, MŽK se pridružila Ekonomskom forumu žena, gde saraduje sa drugim akterima kako bi se zalagala za promenu politika u cilju tretiranja pitanja rodne diskriminacije na radnom mestu i kako bi se izmenilo postojeće odredbe o porodijskom odsustvu, o odsustvu očeva i roditeljskom odsustvu.
- MŽK je sproveda i objavila istraživanje o potražnji, ponudi i opcijama za povećanje dostupnosti brige o deci na Kosovu, pod nazivom „Koga se brine?“ Ovo istraživanje razmatra pokrivenu i nepokrivenu potražnju za uslugama brige o deci na Kosovu. Ovo je zalaganje za više usluga brige o deci.
- MŽK je povećala svest o važnosti upisa imovine od strane žena. Kao rezultat ove inicijative, 6.088 građana u pet opština (3.150 žena i 2.938 muškaraca) svesnije je važnosti upisa imovine od strane žena, dok su 153 žene započele proces upisa imovine.
- MŽK se takođe uspešno zalagala da Vlada odloži rok za Administrativno uputstvo o upisu zajedničke imovine.
- Uz podršku FAO-a, MŽK je sproveda prvu sveobuhvatnu rodnu analizu na Kosovu o poljoprivredi i ruralnom životu, koja takođe ispituje digitalizaciju. MŽK je takođe sproveda inovativnu rodnu analizu o digitalizaciji, koja može da informiše vladine strategije u vezi sa obrazovanjem i ekonomskim razvojem iz rodne perspektive.

Glavni izazovi

Glavni izazovi za ekonomsko osnaživanje žena na Kosovu suštinski potiču iz kulturnih normi.

- Slaba primena postojećih zakona o nasleđivanju i imovini i niska svest među sudijama o tome kako postupati u predmetima koji se odnose na prava žena na imovinu i nasledstvo sprečavaju žene da ostvare svoja imovinska prava.¹¹⁶
- Žene imaju poteškoća u dobijanju kredita, jer nemaju kolateral, kreditnu istoriju i veze. Samo 3% kredita poslovnih banaka ide ženama. Ovo čini kupovinu imovine i pokretanje biznisa izazovnim.¹¹⁷
- Društvene norme podstiču žene da ostanu kod kuće kao negovateljice, a muškarce da rade van kuće kao hranitelji porodice. Ovo može uticati na to da žene odluče da traže posao, da li bi im muževi i članovi porodice dozvolili/podsticali ih da rade, i da li bi poslodavci (obično muškarci) odlučili da ih zaposle. Rad žena je slabo nadoknađen, iako se društvo oslanja na ovaj besplatni rad da bi funkcionisalo. Nedostatak pristupačnih, kvalitetnih obdaništa i centara za dnevnu negu takođe podriva sposobnost žena da stupe u radnu snagu.
- Čini se da neki poslodavci diskriminišu žene pri zapošljavanju i ne plaćaju porodiljsko odsustvo.¹¹⁸ Muškarci su diskriminirani zakonskim odredbama koje se odnose na očinsko odsustvo, koje očevima dozvoljavaju malo vremena da provedu sa svojom novorođenom decom.

---

¹¹⁶ KCRS, *Prava žena na imovinu na Kosovu*, 2011.

¹¹⁷ UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu*, 2012.

¹¹⁸ MŽK, *Postizanje ravnoteže*, Priština: 2016, strana 7 i 30.

- Važeći zakon o radu doprinosi diskriminaciji žena i muškaraca, a i jača tradicionalne rodne norme koje ometaju pristup žena zapošljavanju.
- Neformalna ekonomija je široko rasprostranjena i slabo shvaćena, omogućava kršenje radnih prava žena i muškaraca i doprinosi siromaštvu u starosti.

Strategija MŽK-a

Dugoročni cilj ovog programa je: **Žene i muškarci imaju više jednakih ekonomskih mogućnosti kod kuće i u javnoj sferi.**

Cilj 3.1. Poboljšanje uslova za učešće žena u radnoj snazi.

Da bi žene i muškarci imali više jednakih mogućnosti u privredi i kod kuće, mora se poboljšati pravni okvir i povećati učešće žena u radnoj snazi. Strategija MŽK-a je u interakciji sa Nacionalnom agendom za ekonomsko jačanje žena, koju je sastavio Ekonomski forum žena, koja usmerava napore zalaganja ka ekonomskom osnaživanju žena na Kosovu.

Očekivani rezultat 3.1.1. Podizanje svesti institucija i drugih aktera u vezi sa usklađivanjem radnog zakonodavstva sa okvirom EU, kao i za druga neophodna poboljšanja zakonskog okvira. MŽK će nastaviti da saraduje sa Ekonomskim forumom žena kako bi se zalagala za pravne i političke promene zasnovane na činjenicama u skladu sa pravnim tekovinama EU o rodnoj ravnopravnosti.

Očekivani rezultat 3.1.2. Institucije i ključni akteri su svesniji rodno zasnovane diskriminacije i rodno odgovornih politika za njeno tretiranje. Ovo će pomoći u otklanjanju prepreka u vezi sa zapošljavanjem žena. MŽK će se zalagati za promene zakona i politika i njihovo sprovođenje, na osnovu istraživanja razvijenog 2018. i 2022. godine u okviru regionalnog projekta MŽK-a, koji teži borbi protiv rodne diskriminacije na poslu i osnaživanju

ženskih organizacija da imaju veštine da drže relevantne institucije odgovornim za sprovođenje zakonodavstva protiv diskriminacije i prava žena na radu. Zagovaranje će takođe doprineti poboljšanju pristupa žena pravdi u oblasti rodne diskriminacije na radnom mestu. Pored toga, koristeći istraživanje MŽK-a sprovedenog 2016. i 2018. godine o rodnoj diskriminaciji na poslu, MŽK će nastaviti da se zalaže za sprovođenje svojih preporuka, uključujući i preporuku da se odobri zajedničko roditeljsko odsustvo kako bi se ženama i muškarcima obezbedile jednake mogućnosti za brigu o porodici i zapošljavanje. Ovo će doprineti približavanju kosovskog zakonodavstva sa Direktivom EU o roditeljskom odsustvu i Direktivom o trudnim radnicama.

Očekivani rezultat 3.1.3. **Pristup pravdi u slučajevima rodne diskriminacije u vezi sa radom i kršenjem prava žena na radnom mestu je poboljšan.** MŽK će sarađivati sa svojim partnerima na Kosovu i u regionu kako bi podržala žene u traženju pravde za rodnu diskriminaciju na poslu, kroz pravne savete i strateške sudske procese.

Očekivani rezultat 3.1.4. **Podizanje svesti o neformalnoj ekonomiji i načinima njenog tretiranja korišćenjem rodno odgovornog pristupa.** MŽK će sprovesti rodnu analizu neformalne ekonomije i objaviće preporuke kako bi informisala vladinu strategiju za borbu protiv neformalnosti sa rodno odgovornim pristupom „ne pravi štetu“. MŽK će se takođe zalagati za sprovođenje ovih preporuka MŽK će se zalagati da institucije Kosova bolje prikupe i učine pristupačnijim javnosti podatke koji se odnose na neformalnu ekonomiju. Takve informacije mogu podržati MŽK, njene članice i druge aktere da se zalažu za bolje politike i afirmativne mere u tretiranju nejednakosti u vezi sa učešćem žena u radnoj snazi, doprinoseći povećanju njihovog učešća.

Očekivani rezultat 3.1.5. Sve više zvaničnika je svesno potrebe za više predškolskih centara i centara za brigu o deci, starima i invalidima, posebno u ruralnim sredinama. Briga o deci, starima i invalidima je od suštinskog značaja da bi se omogućilo da više žena radi. Stoga će MŽK sarađivati sa svojim organizacijama članicama, a posebno sa Ekonomskim forumom žena kako bi nastavila da se zalaže za otvaranje više dnevnih centara, jaslica i drugih alternativnih mogućnosti nege za decu, starije i osobe sa ograničenim sposobnostima.

Očekivani rezultat 3.1.6. Povećati pristup žena nasledstvu i vlasništvu kroz pravne reforme, podizanje svesti i pravnu pomoć. Jednake mogućnosti za nasleđivanje i vlasništvo su ključne za ekonomsko osnaživanje žena. Povećanje vlasništva žena stvorice prijateljsko okruženje za žene da započnu i razvijaju svoje biznise, doprinoseći sprovođenju Strategije privatnog sektora. MŽK će se koordinisati sa drugim akterima koji rade na ovom pitanju u cilju efikasnosti i efektivnosti u postizanju zajedničkih ciljeva. Između ostalog, MŽK ovde planira da se založi da se iz zakona izbaci mogućnost da žene odbiju svoje pravo na nasledstvo. MŽK i njene članice podržane preko Fonda žena Kosova učestvovaće u kampanjama koje su preduzete u bliskoj saradnji sa drugim akterima, u pravcu: 1) podizanja svesti u porodici, među ženama, muškarcima, dečacima i devojčicama, o značaju činjenice da žene i muškarci imaju jednaka prava na imovinu i nasledstvo; i 2) upisa imovine na ime žena. Ovo će uključivati koordinisane medijske kampanje, javne sastanke, kao i posete od vrata do vrata članica MŽK-a koje imaju pristup unutar njihovih zajednica.

Očekivani rezultat 3.1.7. Poboljšano je sprovođenje preporuka za poboljšanje života seoskih žena i žena sa ograničenim sposobnostima. MŽK će se zalagati za primenu preporuka koje proizilaze iz istraživanja i rodnihi analiza o poljoprivredi, ruralnom životu, neformalnoj ekonomiji i digitalizaciji, posebno obuhvatajući pažnju na potrebe seoskih žena i žena sa

ograničenim sposobnostima. Ovo uključuje zalaganje za poboljšanje finansiranja ličnih asistenata za osobe sa ograničenim sposobnostima, obezbeđujući da njihova prava iz radnog odnosa budu zaštićena.

Očekivani rezultat 3.1.8. Više zvaničnika međunarodnih finansijskih institucija je informisano o rodno odgovornim politikama. MŽK će saradivati sa partnerima na Kosovu, u regionu i na međunarodnom planu kako bi se zalagali da međunarodne finansijske institucije (EU, Svetska banka, (MMF)) zasnivaju svoje odluke na rodnoj analizi i vrše adekvatne konsultacije sa organizacijama za ženska prava. Ovo, između ostalih aktivnosti, može obuhvatiti slanje zastupničkih pisama radi informisanja o strategijama finansiranja, učestvovanje konferencijama i sastancima i pisanje zastupničkih pisama.

Interesne grupe

Žene će biti glavni korisnici ovog programa, posebno do sada marginalizovane žene. Njihove porodice će biti sekundarni korisnici i biće u boljem ekonomskom položaju. Institucije ciljane na razvoj kapaciteta i preporuka mogu takođe imati koristi jer će se poboljšati njihove sposobnosti da unaprede ravnopravan pristup ženama programima koje finansira država.

MŽK će nastaviti saradnju sa svojim organizacijama članicama, posebno onima koje su fokusirane na ekonomsko osnaživanje, podizanje svesti, praćenje i pravnu pomoć.

MŽK će saradivati i podržavati G7, Žensku ekonomsku komoru i Žene za žene. MŽK će blisko koordinirati postupke sa drugim akterima uključenim u ekonomsko osnaživanje žena, uključujući ARR, ministarstva nadležna za rad i socijalne usluge, trgovinu i industriju, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Katastarsku agenciju Kosova, Komoru notara Republike Kosovo, USAID/TetraTech Program imovinskih

prava, EU, GIZ, UNDP, UN Women, ILO, OEBS, Svetsku banku i druge programe.

MŽK predviđa da će za ovaj program dobiti podršku od Austrijske razvojne agencije i Evropske komisije.

Obrazovanje koje transformiše rodne norme

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

Postoji mnogo zakona i institucionalnih mehanizama za povećanje pristupa devojčica i žena obrazovanju:

- Opšta preporuka br. 3 KEODŽ podstiče države da usvoje programe za obrazovanje i javno informisanje,

koji će pomoći da se eliminišu predrasude i prakse koje ometaju društvenu ravnopravnost žena.¹¹⁹

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta¹²⁰ priznaje pravo svoj deci na obrazovanje. Ova konvencija postaje direktno primenljiva na Kosovu kroz Ustav.¹²¹
- Remodelirana direktiva sadrži odredbe o sprovođenju principa jednakog tretiranja u stručnom osposobljavanju i obezbeđivanju jednakosti u pitanjima profesije i zapošljavanja. Direktiva je u velikoj meri transponovana u kosovsko zakonodavstvo, ali primena je i dalje slaba.¹²²
- Četvrti cilj održivog razvoja (COR) OUN-a ima za cilj da osigura kvalitetno inkluzivno i jednako obrazovanje i da promoviše mogućnosti za učenje tokom celog života za sve.¹²³
- Ustav Republike Kosovo garantuje pravo na besplatno osnovno obrazovanje i obavezuje javne institucije da obezbede jednake mogućnosti za obrazovanje za sve, u skladu sa njihovim mogućnostima i potrebama.¹²⁴
- Zakon o predškolskom vaspitanju predviđa inkluzivno učešće dečaka i devojčica u predškolskom obrazovanju.¹²⁵
- Zakon o obrazovanju u opštinama na Kosovu obavezuje MONT da promoviše nediskriminatorni obrazovni sistem, gde se poštuju prava svake osobe na

---

¹¹⁹ OUN, KEODŽ, 1981.

¹²⁰ OUN, [Konvencija o pravima deteta](#), 1990., član 28.

¹²¹ Ustav, član 22.

¹²² Cleff le Divellec i Miller za MŽK, 2017.

¹²³ OUN, Ciljevi održivog razvoja.

¹²⁴ Član 47.

¹²⁵ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 02/L-52 o [predškolskom obrazovanju](#), 2006., Član I. Upis je dobrovoljan.

obrazovanje i gde su mogućnosti obrazovanja dostupne svima.¹²⁶

- Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju obezbeđuje učešće devojčica i dečaka u obrazovnom sistemu. Ovaj zakon garantuje pristup preduniverzitetskom obrazovanju bez ikakve diskriminacije, uključujući, između ostalog, pol i bračni status.¹²⁷ Zakon takođe zahteva da preduniverzitetsko obrazovanje obuhvati pripremu učenika za odgovoran život zasnovan na duhu rodne ravnopravnosti.¹²⁸ Nadalje, naglašava se da se promocija rodne ravnopravnosti mora uzeti u obzir u svim fazama: planiranju, upravljanju i pružanju preduniverzitetskog obrazovanja.¹²⁹
- Zakon o visokom obrazovanju opisuje principe jednakosti, jednakih mogućnosti bez diskriminacije i različitost kao osnovne principe visokog obrazovanja.¹³⁰ Takođe osigurava učešće muškaraca i žena, garantujući im pravo na pristup obrazovanju bez diskriminacije.¹³¹
- Zakon za obrazovanje i osposobljavanje odraslih¹³² osigurava da muškarci i žene mogu učestvovati u obrazovanju i osposobljavanju za odrasle.

---

¹²⁶ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 03/L-068 o [obrazovanju u opštinama na Kosovu](#), 2008., član 3(b).

¹²⁷ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 04/L-032 o [preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo](#), 2011., član 3.6.

¹²⁸ Isto tu, član 1.2.5.

¹²⁹ Isto tu, član 3.4.

¹³⁰ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 04/L-37 o [visokom obrazovanju u Republici Kosovo](#), 2011., član 2.

¹³¹ Isto tu, član 5.

¹³² Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 04/L-143 o [obrazovanju i osposobljavanju za odrasle](#) u Republici Kosovo, 2013.

- Zakon o stručnom obrazovanju i osposobljavanju¹³³ zasniva se na principu inkluzivnosti, obezbeđujući da žene i muškarci mogu da učestvuju u stručnom obrazovanju i obuci.
- Zakon o osnaživanju i učešću mladih (o omladinskom organizovanju)¹³⁴ obavezuje institucije da se uvere da mladi učestvuju i imaju uticaj u važnim procesima donošenja odluka koje utiču na njihove interese. Zakon takođe detaljno navodi oblasti u kojima je učešće mladih obavezno, uključujući: obrazovanje, zapošljavanje, socijalna pitanja i javno zdravlje.
- Strategija za uključivanje zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017-2021. obuhvata rodnu perspektivu u vezi sa obrazovanjem, uključujući i indikatore i specifične aktivnosti prema polu, kao što je stimulisanje praćenja predškolskog obrazovanja i organizovanje aktivnosti za podizanje svesti romske i aškalijske zajednice o značaju pravovremenog upisa i praćenja školovanja, sa posebnim osvrtom na devojčice.¹³⁵

Nacionalna strategija razvoja (NSR) 2016-2021. daje prioritet uključivanju dece uzrasta 0-6 godina u predškolske programe.¹³⁶ Tamo se, između ostalog, ističe da će se to pozitivno odraziti na povećanje učešća žena u radnoj snazi.

---

¹³³ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 04/L-138 o [stručnom obrazovanju i osposobljavanju](#), 2013., član 3.1.

¹³⁴ Republika Kosovo, Skupština, Zakon br. 03/L-145 o [osnaživanju i učešću omladine \(Zakon o omladinskom organizovanju\)](#), 2009.

¹³⁵ Republika Kosovo, Kancelarija premijera, "[Strategija za obuhvatanje romske i aškalijske zajednice u kosovsko društvo 2017-2020.](#)", 2017.

¹³⁶ Republika Kosovo, [Vlada, Nacionalna strategija za razvoj](#) (NSR) 2016-2021., 2016.

- NPSSSP teži unapređenju standarda obrazovanja, uključujući oblast obrazovanja i stručnog usavršavanja, kao i rad na razvoju politika za omladinu, bez diskriminacije na osnovu pola, rase, vere, ubeđenja, etničke pripadnosti, invalidnosti, godina ili seksualne orijentacije.¹³⁷
- Evropska reformska agenda (ERA), između ostalog, ističe da se ona treba sprovoditi u skladu sa ZRP-om, uključujući sprovođenje u vezi sa reformama obrazovne politike, povećanjem učešća na nivou predškolskog obrazovanja i unapređujući kvalitet stručnog obrazovanja i osposobljavanja (SOO) i prelazak iz škole na posao.¹³⁸

Situacija

MŽK vodi svoje početne korene do Mreže ruralnih žena, koja se prvenstveno fokusirala na proširenje pristupa obrazovanju za devojčice tokom 90-ih.¹³⁹ Osnovni aktivizam nekih od najstarijih organizacija članica MŽK-a je doprineo fundamentalnim promenama u pristupu devojčica u obrazovanju. Delimično zahvaljujući njihovim naporima, procenat mladih žena koje pohađaju obrazovanje zabeležio je značajan porast u poslednje dve decenije. Mnoge članice MŽK-a nastavljaju sa svojim važnim radom i danas, fokusirajući se na poboljšanje pristupa obrazovanju za etničke manjinske grupe i decu sa ograničenim sposobnostima.

---

¹³⁷ NPSSSP 2017-2021.

¹³⁸ Republika Kosovo, Vlada, [Evropska reformska agenda](#) (ERA), 2016. Njome se definišu kratkoročni prioriteti u sledećim oblastima: a) dobro upravljanje i vladavina prava; b) konkurentnost i investiciona klima; i c) zapošljavanje i obrazovanje.

¹³⁹ U aprilu 2018. godine članice MŽK-a odlučile su da dodaju ovaj program u Strategiju MŽK-a.

Izvan klasičnog koncepta obrazovanja, MŽK tumači ovaj program na takav način da uključuje neformalno obrazovanje vezano za feminizam.

U novembru 2013. godine MŽK je organizovala Regionalni forum mladih feministkinja 2013, gde se 40 mladih feministkinja sa Kosova i iz susednih zemalja (Srbija, Makedonija, Hrvatska) okupilo u Prištini i razgovaralo o strategijama zalaganja,

Regionalni forum mladih feministkinja

feminizmu i učešću žena u donošenju odluka. U završnoj Deklaraciji Foruma¹⁴⁰, devojke su, između ostalog, u oblasti obrazovanja, tražile da Ministarstvo prosvete, nauke i tehnologije, Ministarstvo finansija i Skupština obezbede knjige i prevoz za devojčice, posebno ako njihove porodice ne mogu da priušte njihovo obrazovanje zbog finansijskih ograničenja. Mlade feministkinje su takođe zatražile od Vlade da primeni Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju, koji nalaže roditeljima da šalju decu u školu. Takođe su pozvale psihologe u školama da pomognu mladim devojkama da prevaziđu izazove koji ih mogu sprečiti da nastave školovanje. MŽK je nastavila da se zalaže za ova pitanja i mnoge od ovih mladih feministkinja nastavile su svoj rad zagovaranja kao deo šireg feminističkog pokreta.

---

¹⁴⁰ MŽK, [Deklaracija Regionalnog foruma mladih feministkinja](#).

2013. godine, MŽK je nastavila da podržava obrazovanje devojaka kroz podršku osnivanju Fondacije za obrazovanje devojaka „Par Bućinca“ („Çifti Bućinca“). Već 60 godina za redom, Nadžije i Fahri Bućinca rade na formalnom i neformalnom obrazovanju devojaka, osnovali su ovu fondaciju, da nastave sa svojim doprinosom omogućujući devojkaama pristup obrazovanju u narednim godinama. MŽK je podržala gala večer koje je prikupilo 23,969 evra za Fondaciju, uglavnom od lokalnih preduzeća, organizacija i pojedinaca. MŽK je takođe ponudila donaciju od 1.000 evra ovoj fondaciji. MŽK je takođe odala priznanje za doprinos bračnog para Bućinca.

MŽK je 2016. godine objavila izveštaj „Budžetiranje ka boljem obrazovanju“.¹⁴¹ MŽK je saradivala sa MONT-om na institucionalizaciji rodno odgovornog budžetiranja, što je uključivalo rodnu analizu rada Ministarstva. Ovo je identifikovalo nekoliko oblasti u kojima se može poboljšati rodna ravnopravnost u odnosu na obrazovanje na Kosovu.

U međuvremenu, MŽK je podržala različite inicijative zastupanja ka povećanju pristupa obrazovanju devojaka i žena kroz podršku organizacija članica kroz FŽK.

---

¹⁴¹ MŽK, *Budžetiranje prema boljem obrazovanju*, Priština: MŽK, 2016.

2017. godine, uz podršku FŽK, Akcija za majke i decu (AMC) se zalagala kod Univerziteta u Prištini, Medicinskog fakulteta, da uspostavi stalnu saradnju sa AMC-om kako bi se studenti angažovali u projektima AMC-a. Takođe, zagovaranje AMC-a kod rukovodioca Odeljenja za zdravlje majke i deteta u Ministarstvu zdravlja dovelo ih je do toga da u nastavni plan i program nastave za majke uključe postporođajnu depresiju.

Takođe, uz podršku MŽK-a, Centar za umetnost i zajednice „Artpolis“ je u partnerstvu sa Centrom za promociju ženskih prava iskoristio umetnost da podigne svest 130 žena i devojaka iz opština Priština i Glogovac o njihovim pravima na reproduktivno zdravlje i seksualno obrazovanje. Organizacije članice MŽK-a su se takođe zalagale kod MONT-a za uvođenje i sprovođenje seksualnog obrazovanja u nastavne planove i programe za srednje škole.

Drugo važno pitanje je nedovoljno seksualno obrazovanje u školama. Dok postoji nastavni plan i program, učenici navode da ga malo nastavnika prati. Ovo je delimično zbog kulturnih normi koje čine tabuom javno raspravljanje o takvim temama i nedovoljne obučenosti nastavnika o tome kako da odgovore na takva pitanja. ŽOCD su radile na podizanju svesti o polno prenosivim bolestima među mladima i marginalizovanim grupama. Međutim, potreban je više institucionalizovaniji pristup.

Osporavanje rodni normi i odnosa kroz obrazovanje ostaje ključ za transformaciju rodni normi u svakodnevnom životu. Ulaganje u poboljšanje nastavnih planova i programa i nastavnih

Akcija za mame i decu obučava medicinske sestre i babice kako da tretiraju žene sa postporođajnom depresijom

metoda je važno za sistematsko rešavanje osnovnih uzroka rodni nejednakosti.

Glavni izazovi

- Stopa pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja za devojčice i dečake je slična (48,7% devojčica prema 51,3% dečaka), sa izuzetkom predškolskog obrazovanja, gde je pohađanje dečaka nešto više (53,8%).¹⁴² Uopšteno govoreći, pohađanje predškolskog obrazovanja na Kosovu je nisko zbog nedostatka predškolskih institucija koje su priuštive kosovskim porodicama¹⁴³, što Kosovo postavlja daleko od Barselonskih ciljeva EU¹⁴⁴.
- Što se tiče etničke pripadnosti, stopa pohađanja preduniverzitetskog obrazovanja je skoro proporcionalna demografiji Kosova.¹⁴⁵ Međutim, obrazovni sistem nema dovoljno podataka odvojenih po etničkoj pripadnosti i polu, što otežava razumevanje razlika između dečaka i devojčica.¹⁴⁶
- Na Kosovu postoji pet resornih centara i dve škole za decu sa posebnim potrebama i više dečaka (59%) nego devojčica (41%) sa posebnim potrebama pohađa

---

¹⁴² Donjeta Morina za Savet Evrope, "[Međusektoška rodna analiza u preduniverzitetskom obrazovanju](#)", 2020.

¹⁴³ Vidi MŽK, [Ko vodi brigu o deci?](#) Priština: MŽK, 2016.

¹⁴⁴ „Ciljeve Barselone“ postavili su 2002. lideri EU. Navode da bi predškolsko obrazovanje trebalo da bude ponuđeno za 90% dece uzrasta od tri godine do obaveznog školovanja i za 33% dece mlađe od tri godine (EC, [Ciljevi Barselone: Razvoj ustanova za brigu o deci za malu decu u Evropi sa ciljem održivog i inkluzivnog rasta](#), 5. strana).

¹⁴⁵ MŽK, [Rodna analiza Kosova](#), 2018.

¹⁴⁶ MŽK, [Rodna analiza Kosova](#), 36. strana

obavezno obrazovanje.¹⁴⁷ Iako zakon predviđa posebne odredbe za decu sa posebnim obrazovnim potrebama¹⁴⁸, nema budžetskih raspodela za njihovo ispunjenje.

- U višem srednjem obrazovanju, 58,5% nastavnika su muškarci u poređenju sa 41,5% žena. U predškolskom, osnovnom i nižem srednjem obrazovanju 42,5% su muškarci, uz 57,5% žene, dok su na predškolskom nivou 100% vaspitača žene.¹⁴⁹
- Postojeći nastavni planovi i programi na Kosovu, na svim nivoima obrazovanja, i nastavne metode u mnogim slučajevima još uvek jačaju rodne stereotipe.¹⁵⁰ Transformisanje podeljenih rodnih uloga u okviru nastavnih planova i programa i nastavnih metoda može promovisati rodnu ravnopravnost u svim sferama života.
- Očigledno, u školama malo mladih ljudi uči o pitanjima vezanim za seksualnost i seksualno i reproduktivno zdravlje.¹⁵¹ Isto važi i što se tiče nastave o upotrebi kontraceptiva, gde se kaže da nastavnici redovno izbegavaju obrazovanje o reproduktivnom zdravlju, i da ga uopšte ne predaju.¹⁵² Ovo može dovesti do netačnog informisanja. Ograničeno znanje o kontraceptivima može uticati na stopu abortusa ili povećati rizik od polno prenosivih bolesti.¹⁵³

---

¹⁴⁷ Donjeta Morina za Savet Evrope, „Međusektoška rodna analiza u preduniverzitetskom obrazovanju“.

¹⁴⁸ Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, članovi 39 i 40.

¹⁴⁹ Donjeta Morina za Savet Evrope, „Međusektoška rodna analiza u preduniverzitetskom obrazovanju“.

¹⁵⁰ Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS), diskriminišući jezik u udžbenicima, 2017.

¹⁵¹ MŽK, *Pristup zdravstvenoj nezi na Kosovu*.

¹⁵² Prema anketama članica MŽK-a.

¹⁵³ MŽK, *Rodna analiza Kosova*, 2018., 56. strana.

Strategija MŽK-a

Uzimajući u obzir ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Poboljšanje pristupa kvalitetnom obrazovanju koje izaziva postojeće rodne norme i odnose moći.** Ciljevi i očekivani rezultati su detaljno navedeni u nastavku.

Specifični cilj 4.1. Poboljšan je način na koji nastavnici predaju nastavne planove i programe i udžbenike, iz perspektive transformativnog rodnog i feminističkog obrazovanja.

Ako se nastavni planovi i programi kao i nastavne metode koje koriste nastavnici poboljšaju kako bi uključili transformativni rodni pristup, onda će to doprineti kvalitetnijem obrazovanju koje izaziva rodne norme i odnose.

Očekivani rezultat 4.1.1. Preporuke postoje i upućuju se relevantnim akterima radi unapređenja nastave nastavnika za nastavne planove i programe i udžbenike po nastavnom planu i programu. MŽK će pratiti proces revizije nastavnog plana i programa iz rodne perspektive. Na osnovu praćenja, MŽK će ponuditi preporuke za izmenu nastavnih planova i programa institucijama u cilju smanjenja rodni nejednakosti, transformacije rodni uloga i promene rodni normi i odnosa moći. Univerzitetski udžbenici treba da imaju za cilj da obrazuju buduće advokate, tužioce i sudije Kosova o tome kako da tretiraju slučajevne rodno zasnovanog nasilja. MŽK će saradivati sa drugim akterima kako bi se zalagali za pregled i reviziju aktuelni tekstova, kako bi bolje promovisali rodnu ravnopravnost i pristup pravdi za žene.

Očekivani rezultat 4.1.2. Institucije su odgovornije transformišući rodne norme za nastavu predmeta seksualno vaspitanje u školama. Udžbenici treba da budu među glavnim izvorima tačnih informacija o seksualnosti i seksualnom i reproduktivnom zdravlju, kao i o upotrebi kontraceptiva. Tačna informacija smanjuje rizik od polno prenosivih bolesti, kao i

stopu abortusa. MŽK će saradivati sa svojim članicama na praćenju kvaliteta i distribucije ovog obrazovanja, a zalagaće se i za unapređenje seksualnog vaspitanja u školama.

Očekivani rezultat 4.1.3. Više devojaka, žena, dečaka i muškaraca svesnih rodni normi i feminizma.

Interesne grupe

Ciljna grupa i primarni potencijalni korisnici biće službenici u obrazovnim institucijama, čiji se kapaciteti mogu povećati kroz praćenje aktivnosti podizanja svesti i zagovaranja. Sekundarni korisnici će uključivati sve Kosovare, koji će imati koristi od poboljšanja obrazovnog sistema.

Organizacije članice MŽK-a biće glavni partneri u sprovođenju ovih napora. MŽK će takođe zahtevati da sarađuju i koordiniraju sa drugim akterima fokusiranim na ovaj sektor, kao što su MONT, opštine Kosova obuhvatajući odeljenja za obrazovanje, Univerzitet u Prištini „Hasan Prishtina“, Univerzitetski program za rodne studije i istraživanja, ARR, Kosovski centar za obrazovanje (KEC), Mrežu vršnjačkih edukatora (PEN), Kancelariju EU na Kosovu, ADA, GIZ, USAID, UNICEF, Care International, Balkan Sunflowers, Savet mladih Kosova i NVO The Ideas Partnership.

Relacioni pristup: Feminizam

Situacija

MŽK je feministička mreža sa feminističkim ciljevima. Iz tog razloga, svaki od gore navedenih programa će doprineti jačanju Feminističkog pokreta na Kosovu.

Istorijski gledano, a do nedavno, malo žena na Kosovu je želelo da koristi reč 'feminizam'. Poslednja dešavanja mogu se pripisati radu organizacija za ženska prava, Univerzitetskom programu za rodne studije i istraživanja na Univerzitetu u Prištini, koji je obrazovao mnoge mlade ljude u feminističkoj teoriji, i bogatstvu informacija dostupnih preko interneta o feminističkim pokretima. Napredak je postignut zahvaljujući različitim akterima sa univerziteta, iz različitih organizacija i pojedinačnih aktivista, koji su udružili napore da se zalažu za rodnu ravnopravnost povećavajući međusobno povezani pristup, tokom događaja kao što su Međunarodni dan žena i Međunarodni dan ljudskih prava. Zajedničke inicijative ovih dana, koje su održali njihovi organizacioni kolektivi, služe kao važna osnova za unapređenje feminističkog pokreta na Kosovu.

Uprkos napretku, još uvek postoji nedostatak solidarnosti među ženama. Odnosi moći među ženama i dalje mogu minirati inkluzivan i raznolik feministički pokret. Štaviše, mnogi ljudi još uvek ne znaju šta je feminizam, šta znači biti feministkinja u praksi i kako je feminizam povezan sa aktivizmom.

Za MŽK, podrška naših članica, raznih aktivistkinja za ženska prava i raznih žena koje podržavaju, doprinosi unapređenju feminističkog pokreta na Kosovu. Jačajući razne organizacije za ženska prava i aktivistkinje, podržavamo rast feminističkog ženskog pokreta na Kosovu. Stoga je veliki deo našeg prethodnog rada bio fokusiran na osnaživanje naših članica.

Glavna dostignuća MŽK-a

o Obezbeđivanje redovne i kontinuirane komunikacije i saradnje između članica MŽK-a i drugih zainteresovanih strana kroz sastanke umrežavanja. Sastanci su stvorili prostor za aktivistkinje da razgovaraju o pitanjima, da izrade strategiju i izgrade solidarnost kao feministički pokret.

o Uključivanje najmanje 3.670 mladih aktivista u pokret na Kosovu kroz aktivnosti, stažiranja ili volontiranja u MŽK-u, jačajući mladih lidera.

o Pобоljšanje institucionalnih i zagovaračkih kapaciteta MŽK-a i njenih članica, u pravcu dugoročne održivosti. Jače organizacije doprinose jačem pokretu.

o Povećanje saradnje između žena u regionu u vezi sa feminističkim pokretom.

o Povećana solidarnost, podrške i saradnje između organizacija članica tokom pandemije COVID-19 kroz redovne procene potreba, sklonište za osnaživanje, grantovi FŽK koji dostižu 1.699 direktnih korisnika i zagovaranje da međunarodne institucije i delegacije tretiraju potrebe aktivista tokom pandemiie.

Glavni izazovi

Uzimajući u obzir dostignuća MŽK-a u proteklim godinama, ŽOCD-ovi i feministički pokret na Kosovu i dalje se suočavaju sa sledećim izazovima:

- Strah od feminizma je i dalje široko rasprostranjen među mnogim ženama i muškarcima na Kosovu, što bi moglo da minira izgradnju feminističkog pokreta.
- Feminističke vrednosti ostaju nejasne mnogima na Kosovu, uključujući i to kako ih sprovesti u praksi unutar pokreta (na primer potreba da se izazovu postojeće strukture vlasti koje miniraju jednakost i potreba da se obezbedi međusektorski pristup).
- Negativne medijske i anti-rodne kampanje na društvenim mrežama mogu da dopru do mnogih ljudi, minirajući tako feminističke ciljeve.
- Iako su prethodni pristupi od vrata do vrata, koji su uključivali sedenje sa ženama i muškarcima kako bi se promenila tradicionalna gledišta bili efikasni, teško ih je organizovati s obzirom na to da zahtevaju dosta vremena i resursa, posebno usred ukupnog pada voluntarizma u poređenju sa 90-ima.
- Nedovoljna komunikacija i saradnja među feministkinjama, praćena nadmetanjem za finansiranje, minira solidarnost i izgradnju efikasnog feminističkog pokreta. Lični problemi, individualni interesi (uključujući i nepotizam), tračevi i ogovaranja mogu negativno uticati na izgradnju jakog feminističkog pokreta.
- Malo je napora uloženo da se feminizam pomeri izvan teoretskih diskusija, da se uspostave strategije koje jačaju feministički pokret ili da se feministički principi inkorporiraju u politiku i donošenje odluka. Feministkinje na Kosovu, u regionu i šire, nemaju jasne strategije o tome kako da unaprede feministički pokret, obuhvatajući stvaranje

međusobno povezanih, sveobuhvatnih lokalnih i globalnih feminističkih pokreta.

- Pokret se suočava sa nekoliko izazova ljudskih i finansijskih resursa koji potkopavaju njihovu efikasnost, efektivnost i održivost.¹⁵⁴
- Procesi nabavki tokom prijave za grantove mogu rezultirati time da sredstva odu kompanijama koje pišu snažne predloge, ali nemaju nužno stručnost za dalje unapređenje jednakosti i prava žena. Takođe, procesi nabavke mogu rezultirati konkurencijom između ŽOCD-ova, umesto saradnje koja može doprineti boljim promenama.
- Fondovi su često rezervisani ili 'vezani' za specifične aktivnosti, sprečavajući fleksibilnost za aktivizam ŽOCD-ova.
- Ograničenja donatora sa kojima se suočava MŽK ponekad se prenose na članice MŽK-a, posebno trajanje grantova i budžetska ograničenja. MŽK se od 2012. godine zalaže za podizanje svesti donatora o potrebama ŽOCD-ova i da kratki rokovi i mali iznosi grantova ometaju dugoročne promene. Ograničenja trajanja i budžeta grantova FŽK-a bila su korisna tokom prvih godina FŽK-a, posebno za upravljanje potencijalnim rizicima. Sada kada je FŽK testiran, takva ograničenja više nisu potrebna.¹⁵⁵
- MŽK ima minimalna rezervna sredstva (što utiče na bezbednost u platama osoblja) i MŽK i ubuduće zavisi od fondova spoljnih donatora. Ostali prihodi kao što su članstvo, konsultantske usluge i pojedinačne donacije ostaju ograničeni, uprkos naporima za prikupljanje fondova.
- Kosovo nema pravni okvir koji podstiče pojedince i preduzeća da daju donacije neprofitnim organizacijama.

---

¹⁵⁴ MŽK, *Gde je novac za ženska prava*, 2020

¹⁵⁵ Mainlevel Consulting AG, *Eksterna evaluacija Mreže žena Kosova, njene strategije za 2015-2018. i ključnih programa koji doprinose strategiji*, 2018.

- S obzirom na njihovo zagovaranje i rad, MŽK i njene članice nisu imale dovoljno ljudskih resursa da istraže mogućnosti filantropije i alternativne izvore koji bi mogli da ih podrže ako se inostrano finansiranje smanji u budućnosti. Ovaj rizik je eksplicitno povećan i prisutan tokom pandemije, pošto su mnoge ŽOCD bile odsečene od finansiranja i njihov rad je bio ograničen ili potpuno zatvoren.
- Budući da nemaju sve organizacije održive dugoročne projekte, mnoge organizacije su angažovale volontere umesto stalnog osoblja. Ovo može ometati njihovu dugoročnu stabilnost i održivost, doprinoseći nepravilnostima u očuvanju znanja. Dok volontiranje promovise proaktivnost i izbegava zavisnost od spoljnih donatora, previše volontiranja može biti kontraproduktivno za održivost, posebno ako je nameravana promena dugoročna.¹⁵⁶
- Iako su ŽOCD povećale svoje kapacitete kroz mentorstvo koje pruža MŽK, neke organizacije mogu još više povećati svoje organizacione, finansijske i kapacitete zastupanja.¹⁵⁷
- Nedovoljna komunikacija i koordinacija između organizacija, donatora i drugih zainteresovanih strana može dovesti do dupliranja napora, preklapanja i neefikasnosti u radu na rodnoj ravnopravnosti.
- Dok neke ŽOCD imaju veliko iskustvo u zalaganju, drugima je potrebna dodatna podrška kako bi svoje članove i zajednice vodili uzagovaranju njihovih prava i pozivanju zvaničnika na odgovornost.
- Prema patrijarhalnim strukturama na Kosovu, žene imaju tendenciju da budu primarni „negovatelji“. Ovo stvara poteškoće aktivistima za ženska prava u balansiranju između posla staranja i brige o sebi i naših profesija. Mnogi aktivisti

---

¹⁵⁶ Isto tu, 37. strana

¹⁵⁷ Isto tu, 22. strana

doživljavaju profesionalno sagorevanje, što doprinosi fluktuaciji osoblja. MŽK je ponudila psihoterapiju svom osoblju. Međutim, ŽOCD i dalje treba da obrate više pažnje na potrebu za brigom o sebi, zbog zdravstvenih i mentalnih poteškoća koje nastaju i uzrokovane su duboko ukorenjenim premorom, jer one mogu potkopati feministički pokret.

Strategija MŽK-a

U cilju rešavanja gore navedenih izazova i ka dugoročnoj održivosti MŽK-a i njenih članica, dugoročni cilj ovog programa je: **jačanje postojećeg feminističkog pokreta na Kosovu, u regionu i šire**. U pravcu ovog cilja, MŽK će nastojati da ostvari sledeće ciljeve u skladu sa ovom Strategijom.

Cilj 5.1. Povećanje solidarnosti i blagostanja među ženskim organizacijama i aktivistkinjama.

Iskustvo MŽK-a sugeriše da je unapređenje i podrška solidarnosti među ŽOCD-ovima ključno za izgradnju održivog feminističkog pokreta. Ovaj cilj će se realizovati kroz postizanje sledećih očekivanih rezultata.

Očekivani rezultat 5.1.1. Više aktivista muškaraca i žena, devojaka i momaka uključenih u feministički pokret.

Feministički pokret može biti održiv samo ako kontinuirano regrutuje nove članove, posebno devojke i momke, koji će održavati pokret aktivnim ubuduće. U pravcu ovog rezultata, MŽK planira da nastavi redovne sastanke umrežavanja kako bi okupila različite aktiviste; da uključi devojke i momke, žene i muškarce u zalaganje za njihove prioritete; da obezbedi praktičan rad za momke i devojke za rad sa MŽK-om i njenim organizacijama članicama, radi sticanja iskustva i veština; da ponudi mogućnosti za volontiranje; i da ih uključi u kampanje podizanja svesti i druge aktivnosti.

Očekivani rezultat 5.1.2. Povećanje brige o sebi i bezbednosti aktivistkinja za prava žena

Na osnovu naučenih lekcija i iskustava AWID-a, MŽK će organizovati ženske forume o blagostanju, brizi o sebi i bezbednosti aktivistkinja za prava žena. Organizacija će obezbediti prostor za aktiviste, uključujući predstavnike organizacija članica MŽK-a, da govore, razmišljaju i učestvuju u ritualima podizanja svesti koji mogu doprineti povećanju njihovog osećaja brige o sebi i blagostanja. Ovo bi doprinelo, kako AWID primećuje, „rastućem političkom oruđu da se obezbedi opstanak feminističkog pokreta kao i našem ličnom blagostanju“. MŽK će takođe nastaviti da nudi psihoterapiju osoblju i članicama, tamo gde je to moguće.

Očekivani rezultat 5.1.3. Unapređenje kapaciteta članica MŽK-a, ka njihovoj održivosti.

Sprovođenje procene organizacionog i zagovaračkog kapaciteta (OACA) sa korisnicima grantova FŽK-a i drugim organizacijama zainteresovanim članicama, MŽK će identifikovati specifične oblasti u kojima je članicama MŽK-a potrebna podrška. Na osnovu OACA, MŽK će podržati članice u razvoju prilagođenih planova razvoja kapaciteta za tretiranje njihovih identifikovanih prioriteta radi razvoja kapaciteta. Zatim, MŽK će ponuditi individualno mentorstvo za podršku članicama u realizovanju njihovih ciljeva. MŽK će nastaviti da nudi grantove preko FŽK-a, koristeći pristup 'učenje kroz rad' u zastupanju, organizacionom upravljanju i upravljanju grantovima. Imajući jače članice, to će doprineti jačem feminističkom pokretu.

Očekivani rezultat 5.1.4. Povećani kadrovski kapaciteti MŽK-a.

MŽK ima posvećeno i snažno osoblje, ali smatra da je važno kontinuirano učenje i razvoj veština. Stoga će MŽK nastaviti da podstiče svoje zaposlene da nastave njihovo školovanje, da pohađaju dodatnu obuku i da dobiju obuku i mentorstvo na

radnom mestu, u cilju daljeg povećanja njihovih kapaciteta, posebno u vezi sa principima, feminističkim metodologijama i strategijama. MŽK će takođe uspostaviti formalniji volonterski program za unapređenje kapaciteta drugih aktivista. U saradnji sa svojim članicama, MŽK će razviti program koji bolje organizuje rad volontera i njihovo uključivanje u feministički pokret, radeći sa MŽK-om i njenim članicama.

Cilj 5.2. Poboljšanje klime finansiranja organizacija za ženska prava.

Iako se neke inicijative javnog zastupanja mogu preduzeti na dobrovoljnoj osnovi, ŽOCD-ima su i dalje potrebni resursi za podršku mnogim aspektima njihovog važnog rada. Održiv aktivizam za ženska prava zahteva resurse i MŽK će nastaviti svoje napore da mobilise dovoljne resurse od lokalnih i međunarodnih aktera radi podrške ženskom pokretu na Kosovu i šire. Ovo će se postići kroz rezultate navedene u nastavku.

Očekivani rezultat 5.2.1. Poboljšano sprovođenje Strategije MŽK-a za mobilizaciju resursa.

MŽK će sarađivati sa svojim članicama, odborom i partnerima u preduzimanju aktivnosti predviđenih u Strategiji za mobilizaciju resursa. To obuhvata dalju diversifikaciju resursa MŽK-a kako bi se podržala njegova dugoročna održivost.

Očekivani rezultat 5.2.2. Poboljšano znanje i razumevanje među relevantnim finansijerima o vrstama podrške koje su potrebne različitim ŽOCD-ovima.

Ovo uključuje povećanje njihovog znanja o dugoročnom uticaju koji ŽOCD-ovi mogu imati u donošenju političkih, društvenih i ekonomskih promena; i važnost pružanja dugoročne operative podrške za strateški uticaj. Na osnovu istraživanja MŽK-a¹⁵⁸, MŽK će se sastati sa raznim donatorima kako bi ih informisala o finansijskoj situaciji ŽOCD-ova i ženskog pokreta, kao i kako bi

---

¹⁵⁸ MŽK, *Gde je novac za ženska prava*, 2020.

razgovarala o načinima za poboljšanje donatorske podrške ŽOCD-ovima i feminističkom pokretu. MŽK će takođe pisati zagovaračka pisma tamo gde je to relevantno.

Interesne grupe

U cilju postizanja ovih strateških ciljeva, MŽK predviđa kontinuiranu saradnju sa svojim organizacijama članicama i grupama za ženska prava u regionu. Članice MŽK-a i sama mreža biće glavna ciljna grupa ovog programa. Građani, posebno žene i devojke, takođe će imati koristi od kontinuiranog feminističkog pokreta koji se zalaže u njihovo ime. MŽK će saradivati i koordinirati svoju podršku ŽOCD-ima sa drugim akterima koji žele da izgrade kapacitete civilnog društva, kao što su EU, USAID, Švedska agencija za međunarodni razvoj (Sida), Kvinna till Kvinna fondacija, ADA i Kosovska fondacija za civilno društvo. Društvo (KCSF). Regionalni i međunarodni partneri u zagovaranju obuhvataju: Fondaciju Kvinna till Kvinna, partnerske organizacije u regionu, Udruženje za ženska prava u razvoju (AWID), MamaCash, Opštu upravu za susedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR) kao odgovorni za finansiranje ŽOCD-ova u zemljama ZB-a, Opštu upravu za međunarodnu saradnju i razvoj (DG DEVCO) koji igra vodeću ulogu u odlukama o finansiranju na međunarodnom nivou, Tematski centar izvrsnosti za podršku civilnom društvu u DG NEAR koji je odgovoran za pružanje smernica i predlaganje pristupa za finansiranje ŽOCD-ova, savetnika za rodna pitanja u DG NEAR, koji je odgovoran za praćenje i podršku sprovođenja RAP III. Ostali ključni akteri su: ARR, Institucija narodnog advokata, Ministarstvo za evropske integracije, Kancelarija za dobro upravljanje, poslanici Skupštine Kosova i vladini zvaničnici.

Relacioni pristup: Zaštita životne sredine

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti zahteva rodnu integraciju svih zakona , uredbi, strategija, akcionih planova, propisa i drugih dokumenata.
- Prema Kosovskoj strategiji za zaštitu životne sredine 2013-2022., društveni i ekonomski razvoj idu paralelno sa zdravom životnom sredinom i to je od suštinskog značaja za Kosovo kao zemlju pogođenu sukobom.
- Kosovska strategija o klimatskim promenama
- Iako Kosovo još uvek nije potpisalo Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama (UNFCCC), ono ima odgovornost da odgovori na zahteve kao jedna od potpisnica Ugovora o energetske zajednici. Ugovor o energetske zajednici takođe određuje jasne ciljeve za klimatske promene i smanjenje upotrebe energije proizvedene iz uglja, a poziva i na povećanje udela obnovljivih izvora energije.

Analiza situacije

Problemi životne sredine različito utiču na dobrobit žena i muškaraca. Politike koje imaju za cilj da odgovore na različite potrebe različitih muškaraca i žena mogu se kreirati samo ako se razmotre kako prostorno planiranje i politike zaštite životne sredine utiču na muškarce i žene na različite načine. Trenutno, politike životne sredine koje su na snazi ne uzimaju u obzir rodnu perspektivu. MŽK je podržala Ministarstvo životne sredine i

prostornog planiranja zajedno sa ostalima u sprovođenju rodne analize u cilju informisanja budžeta za 2017. godinu. Metodologija koja je sa njima podeljena bila je i još uvek je korisna, ali se retko koristi.

Glavni izazovi

- Ne postoji dovoljno podataka i istraživanja o uticaju degradacije životne sredine i klimatskih promena na muškarce i žene za razliku od međusektorskog pristupa.
- Posle rata, Kosovo se suočilo sa brzom urbanizacijom usled unutrašnje migracije iz ruralnih u urbana područja. Zbog toga postoje mnogi problemi u vezi sa prostornim planiranjem i životnom sredinom.
- Različite žene i muškarci nisu dovoljno konsultovani tokom procesa izrade zakona i politika koje se odnose na životnu sredinu i klimatske promene, što može značiti da one ne zadovoljavaju različite potrebe ljudi i istovremeno mogu ometati sprovođenje.

Strategija MŽK-a

Cilj: Poboljšati stepen do kojeg se rod, uključujući različite potrebe i interese različitih žena i muškaraca, odražava u ekološkim politikama i urbanističkom planiranju.

Ovaj cilj će se rešavati kroz Program za učešće žena u politici i odlučivanju, koji uključuje rodnu analizu i odgovorno rodno budžetiranje u vezi sa životnom sredinom. Na osnovu analize, MŽK će preduzeti zagovaranje zasnovano na dokazima radi stvaranja poboljšanih zakona i politika u vezi sa životnom sredinom i klimatskim promenama koje integrišu rodnu perspektivu. Pored toga, MŽK će raditi na tome da osigura uključivanje različitih žena u diskusiju o ovim politikama.

Štaviše, MŽK obezbeđuje podizanje kapaciteta za svoje članice u minimiziranju uticaja materijala za odnose s javnošću na životnu sredinu, koristeći ekološko štampanje i čuvanje resursa gde je to

moгуće. Svi korisnici grantova FŽK-a prolaze obuku o zaštiti životne sredine kao deo obaveznih orijentacionih sesija. MŽK ima za cilj da zaštiti životnu sredinu kroz svoje organizacione prakse, uključujući uštedu energije, reciklažu, korišćenje ekološke štampe i korišćenje javnog prevoza i zajedničkog korišćenja automobila gde je to moguće. MŽK takođe podržava svoje članice i partnere u naporima zastupanja za poboljšanje uslova životne sredine na Kosovu.

MŽK će proći obuke i nastojaće da identifikuje dodatne načine na koje mogu da integrišu pažnju na životnu sredinu i klimatske promene kao deo svakodnevnog rada MŽK-a.

Sveobuhvatnost

U skladu sa svojom misijom, MŽK obezbeđuje da njeni programi i aktivnosti uključuju različite ljude, bez obzira na njihova politička uverenja, veru, godine, nivo obrazovanja, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, sposobnosti ili etničku pripadnost. Stoga će MŽK i njene članice obezbediti da sve aktivnosti uzmu u obzir posebne interese i potrebe različitih ljudi tokom sprovođenja različitih programa ove Strategije.

Rodna ravnopravnost je deo organizacione misije, vizije, strateških programa i postupaka MŽK-a. Rodne analize uvek daju informacije o sastavljanju programa i inicijativa MŽK-a. Kao deo rodne analize uvek se analizira relevantni pravni okvir. MŽK redovno prati ciljne grupe, razvrstane prema polu, starosti, sposobnostima, etničkoj pripadnosti i lokaciji. Beleške se čuvaju u bazi podataka MŽK-a za praćenje i evaluaciju. Rodno osetljivi indikatori su razvijeni u ovoj bazi podataka i koriste se za redovno merenje napretka. Sistemske barijere za jednak pristup resursima i uslugama za žene i muškarce su identifikovani i tretirani uglavnom kroz inicijative koje podržava FŽK, ali i kroz zagovaranje na nacionalnom nivou. MŽK nastoji da tretira i prepreke za učešće u procesima donošenja odluka na nacionalnom nivou kroz redovno mentorstvo, posete ruralnim i urbanim sredinama i podršku naporima zagovaranja na lokalnom nivou kroz FŽK, Lobi i Koaliciju za ravnopravnost.

Što se tiče **socijalnog obuhvatanja**, MŽK je analizirala dotični pravni okvir i to je informisalo njene inicijative, kao i one korisnika grantova FŽK-a. Korisnici grantova MŽK-a i FŽK-a kontinuirano vode evidenciju korisnika, razvrstavajući podatke prema polu, starosti, sposobnostima, etničkoj grupi i lokaciji. Informacije se evidentiraju u bazi podataka MŽK-a za praćenje i evaluaciju.

Uopšteno MŽK teži tome da osigura da nijedan pojedinac ili grupa ne bude isključen, ali nastoji da obezbedi uključivanje u inicijative koje podržavaju MŽK, Lobi i FŽK, kao deo pristupa „Da niko ne ostane iza“ (*Leave no one behind*). Štaviše, budući

da ima raznih ženskih organizacija za članice, MŽK teži tome da dopre do ruralnih i urbanih područja, muškaraca i žena različitih etničkih grupa, sposobnosti, uzrasta i geografskih regiona. MŽK radi na jačanju društvenih, ekonomskih i političkih sposobnosti svojih organizacija članica, od kojih mnoge pripadaju marginalizovanim grupama. To se postiže kroz mentorske sesije, političkog angažmana u Lobiju, Koaliciji za ravnopravnost i omogućavanje njihovog pristupa grantovima FŽK-a, posebno za one koji nemaju pristup resursima. Postojeći standardi i uslovi rada su deo pravila i propisa MŽK-a i prenose se na njene članice kroz grantove MŽK-a, pružajući im šablone i uputstva tokom njihovih inicijativa.

Nadgledanje i evaluacija

MŽK prati i evaluira napredak ka sprovođenju svoje strategije koristeći bazu podataka za praćenje i procenu koja sadrži indikatore za napredak u svakom cilju i očekivanom rezultatu. MŽK izveštava o napretku svojih članica na polugodišnjem nivou i ove informacije objavljuje u Godišnjem izveštaju. Dodatne informacije o indikatorima i ciljevima MŽK-a dostupne su na zahtev.

Bibliografija

Asatiani, Tengiz, Procena hitnih slučajeva akušerske nege na Kosovu, Priština: 2008.

Skupština Kosova i Misija Ujedinjenih nacija, Privremene uprave na Kosovu (UNMIK), Zakon protiv diskriminacije, Zakon br. 2004/3.

_____. Zakon o ravnopravnosti polova na Kosovu, Zakon br. 2004/2, Priština: 2004.

_____. Zakon o nasleđivanju na Kosovu, Zakon br. 2004/26

_____. Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama, Zakon br. 02 / L-17.

_____. Krivični zakonik Kosova, 2013., br. 04 / L-082.

_____. Zakonik o krivičnom postupku Kosova. 2013., br. 04 / L-123.

_____. Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo, Zakon br. 2008/03-L-073.

_____. Zakon o zdravstvu, br. 2012/04-L-125, 2012.

_____. Zakon o inspektoratu zdravstva, br. 2006/02-L38, 2006.

_____. Zakon o zdravstvenom osiguranju, br. 04 / L-249, 2014.

_____. Zakon o radu, br. 03 / L-212, 2010.

_____. Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo, Zakon br. 2008/03-L072.

_____. Zakon o policiji, Zakon br. 03 / L-035.

_____. Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, 2013, Zakon br. 04 / L-218.

_____. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 03/L-154.

_____. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon br. 03/L-182, 2010.

_____. Zakon o reproduktivnom zdravlju, br. 2006/02-l76.

_____. Zakon o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica, Zakon br. 2011/4-L-061 2014.

Centralna izborna komisija, Parlamentarni izbori 2014, Rezultati izabranih kandidata, Priština: Centralna izborna komisija Republike Kosovo, 2014., na:

<http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Ndarja%20e%20uleseve%20->

[20140625%20Seats%20Allocation%20%20%20Parties%20Votes%20and%20Number%20of%20Seats_shtzohjv.pdf](http://www.electoralcollege.europa.eu/20140625%20Seats%20Allocation%20%20%20Parties%20Votes%20and%20Number%20of%20Seats_shtzohjv.pdf)

Corrin, Chris, „Poslekonfliktna situacija na Kosovu“ u *Ako ne sada, kada?*, 11-16. juna 2001.

Savet Evrope, *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, CETS br. 210, 2011.

Demolli, Luljeta za Kosovski centar za rodne studije (KCRS), *Percepcije državnih službenika u vezi sa seksualnim uznemiravanjem na radnom mestu*, Priština: KCRS, 2010., na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130510152601762.pdf>.

Evropska unija, Direktiva o jednakom postupanju pri zapošljavanju i obavljanju profesija, 2000/78/EC, decembar 2000.

_____. Direktiva o jednakom tretiranju, 2006/54 / EC, 2006.

_____. *Direktiva o roditeljskom odsustvu*, 2010/18 / EU 2010.

_____. *Direktiva o trudnim radnicama*, 92/85/EC, oktobar 1992.

_____. Višegodišnji akcioni program za zdravstvo (2014-2020), COM / 2011/0709.

Evropska komisija, Izveštaj o napretku Kosova 2013., 2013., na:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/packa/ge/brochures/kosovo_2013.pdf.

Evropski parlament, Rezolucija od 29. marta 2012. godine o procesu evropskih integracija Kosova, 2011/2885 (RSP).

Farnsveden, Ulf i Nicole Farnsworth, *Rodna studija na Kosovu*, Sida: decembar 2012, na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_8560/cf_347/Sida_Gender_Study_in_Kosovo_2012-12-20_ORGUT_Final.PDF.

Farnsveden, Ulf, Ariana Qosaj-Mustafa i Nicole Farnsworth, *Rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu*, Priština: Kosovski okvir za rodnu ravnopravnost sa Ambasadom Švedske i Orgut Consulting, april 2014. godine na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_20757/cf_2/Orgut_Kosovo_Gender_Profile_FINAL_2014-05-08.PDF.

Farnswort, Nicole za MŽK, *Istraživanje o stepenu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njegovom uticaju na reproduktivno zdravlje žena*, MŽK, Priština: 2008., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170213282.pdf>.

_____. i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Bezbednost počinje kod kuće*, Priština: Agencija za ravnopravnost polova, 2008., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170828216.pdf>

_____. i Elmaze Gashi za MŽK i Alterhabitus, *Gde je novac za ženska prava?: Studija slučaja za Kosovo*, Priština: MŽK, 2013., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20140109133636147.pdf>

_____. Ariana Qosaj-Mustafa, Milva Ekonomi, Ada Shima i Dua Dauti-Kadriu za MŽK, *Po kojoj ceni? Budžetske raspodele za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu*, Priština: MŽK, 2012., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130211130931258.pdf>

Vlada Republike Kosovo, *Nacionalni akcioni plan (NAP) za sprovođenje Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti OUN-a o ženama, miru i bezbednosti*, Odluka br. 09/168, 29. januar 2014. godine Hieros International i Shevolution, *Eksterna evaluacija Fonda žena Kosova*, 15. april 2014. godine na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20140528100924728.pdf>.

Hope Fellowships, Komisija za privredu, *Žene u privredi Kosova*, Priština: Hope Fellowship, 2014.

Human Rights Watch (HRW), *Nedelja terora u Drenici: Kršenja humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1999.

_____. *Kršenja humanitarnog prava na Kosovu*, SAD: HRW, 1998.

_____. Kosovo: *Nasilje kao oružje etničkog čišćenja*.

Huygens, Pierre, Eva Marn i Nenad Maksimović, *Situacija i analiza: Ugrožavanje LGBT populacije na Kosovu 2012. godine: U ime „tradicije“*, 2013.

Kosovski centar za rodne studije (KCRS), *Kako žene glasaju II*, Priština: KCRS, 2013., na:

<http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.

_____. *Prava imovinskog nasledstva žena na Kosovu*, Priština: KCRS, 2011., na:

<http://www.womensnetëork.org/documents/20130530153942500.pdf>.

Kosovski institut za politike, istraživanje i razvoj (KIPRED) i Demokratiju na delu, *Analiza izbora: trendovi i naučene lekcije*, Priština: KIPRED, 2008.

Kosovska inicijativa za stabilnost (KIS), *Primarna moć: Priručnik za politiku, ljude i stranke na Kosovu*, Priština: KIS, 2011., na:

http://www.iksweb.org/repository/docs/politicallandscape_ENG_913183.pdf.

MŽK, *1325 Činjenice i priče*, Priština: MŽK, 2011., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170318465-1.pdf>.

_____. Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu, Priština: MŽK, 2016., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/12/qasja.pdf>.

_____. Rodna analiza Kosova, Priština: MŽK, 2016., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20181003170921410.pdf>

_____. *Izveštaj o praćenju kodeksa ponašanja MŽK-a i Plan razvoja kapaciteta za članice*, Priština: MŽK, 2012., na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130415103927635.pdf>.

_____. *Etički kodeks i odgovornosti MŽK-a*, Priština: MŽK, 2007., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20130205095555770.pdf>.

_____. *Mali grantovi, velike promene*, Priština: MŽK, 2016., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20170206152130297.pdf>

_____. *Mali grantovi, velike promene*, Priština: MŽK, 2017., na:

<https://womensnetwork.org/publications/little-grants-big-changes-2015-2017-2>.

_____. Čuvajte se RAP-a, Priština: MŽK, 2018., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20180305093155479.pdf>

_____. *Više od „Reči na papiru“? Odgovor pravosudnih organa na nasilje u porodici na Kosovu*, Priština: MŽK, 2009., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130204170726792.pdf>.

_____. Dosta sa izgovorima: Analiza stavova, učestalosti i institucionalnih odgovora na

nasilje u porodici na Kosovu, Priština: MŽK, 2015., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20151124105025644.pdf>.

_____. Seksualno uznemiravanje na Kosovu, Priština: MŽK, 2018., u: MŽK, 2018., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160224112147815.pdf>.

_____. Postizanje ravnoteže: opcije politika koje teže da informišu o izmenama i dopunama Zakona o radu na Kosovu, Priština: 2016., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160504154201554.pdf>.

_____. Budžetiranje ka boljem obrazovanju, Priština: MŽK, 2016., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160607151528451.pdf>.

_____. *Glas glasača*, Priština: MŽK, 2009., na:

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/11/20130205095215471.pdf>.

Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvantitativno i kvalitativno istraživanje o mišljenjima građana Kosova*, Priština: Libertas, decembar 2012.

Metaj, Elida, *Srednjoročni osvrt na Projekat „Podrška, zaštita i unapređenje prava i interesa žena i devojaka“*, 8. avgust 2014. godine, na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20140902132858302.pdf>

Ministarstvo finansija, *Ukupni Vladini prihodi i rashodi*,

<http://mf.rks-gov.net/en-us/ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetiendrorre.aspx>.

Ministarstvo za javnu upravu, *Demografska i socijalna analiza i praćenje reproduktivnog zdravlja na Kosovu*, Priština: Republika Kosovo, 2010.

OEBS, Kosovo/ Kosova: *Kako se vidi, kako se kaže*, III Deo.

Institut Riinvest, *Platiti ili ne platiti: Poslovna perspektiva neformalnosti na Kosovu*, Priština: Institut Riinvest 2013.

Savić, Marija za Heartefact Fund, *Nevidljivi LGBT: Izveštaj o položaju LGBT zajednice na Kosovu*, Beograd: Heartefact Fund, januar 2013.,

Shima, Ada i Nicole Farnswort za MŽK, *Budžetiranje za socijalno blagostanje: Brza rodna analiza za informisanje rodno odgovornog budžeta u Ministarstvu rada i socijalne zaštite*, Priština: MŽK, Nemačka saradnja (GIZ), 2014., na;

<https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20140702111943317.pdf>.

Ujedinjene nacije, *Konvencija OUN o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama*, 1979.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Deklaracija OUN-a o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći*, A/RES/40/34, 1985.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, Rezolucija 1325 o ženama, miru i bezbednosti, 2000.

UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju na Kosovu za 2012. godinu: Privatni sektor i nezaposlenost*, Priština: UNDP, 2012.

_____. *Milenijumski razvojni ciljevi (Kosovo)*, na:

<http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/mdgoverview>.

UNFPA, *Rodno zasnovano nasilje*, Priština: UNFPA, 2005.

_____. *Javni puls Akcioni dokument u zdravstvu na Kosovu: Zadovoljstvo uslugama zdravstvene zaštite i percepcija prisustva korupcije*, Priština: UNDP, 2013., na:

http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/publicpulse/DokumentiPerVepirim_Anglisht.pdf.

_____. *Puls javnosti o rodu*, Priština: UNDP 2014.

_____. *Kosovo (SBUN 1244) Dečji brak*, Priština: UNFPA, oktobar 2012.

UNICEF na Kosovu, veb stranica „*Rane godine*“, na:

<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/children.html>.

_____. *Poboljšanje zdravlja kosovskih žena i dece 2007-2010.*, Priština: UNFPA, UNICEF i SZO, septembar 2011.

Svetska banka, *Rezultati analize radne snage na Kosovu za 2013. godinu*, Priština: Svetska banka, jul 2014.

Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) i Center for Social Group Development, *Sloboda i zaštita lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba na Kosovu*, Priština: YIHR, 2013.

Mreža žena Kosova

Ul. Kadri Gjata, (bivša Feriz Blakçori), II sprat, br. 8

10000 Priština, Kosovo

+ 381 (0) 38 245 850

www.womensnetwork.org

info@womensnetwork.org

[Facebook: Kosova Women's Network](#)